

II. RÉSZ

„ELŐL AZ ÁCS JÖTT, SZÁLFATESTTEL...”

EZERKILENC SZÁZNEGYVENNÉGYPÉNEZES nevezetes össze volt ez.

Egész Bácskában szép, napos az idő, de ki is törődik most ezzel? Aminthogy a talpon álló kukoricára és a beérett répára sem hederít senki.

Topolya, a „háromezer nincstelen földmunkás, bérescseléd és mesterlegény városa” is visszafojtott lélegzettel figyeli az eseményeket.

Vörös százados, a megszálló helyőrség parancsnoka utoljára még felgyűjtja a kaszányát, majd kivonul a községből, és ki tudja, már merre jár. A helyszíntre siető lakosság oltja el a tüzet; ez az ottaniak első akciója a népi vagyon megóvása érdekében. A megszállókkal együttműködő elemek többsége is kereket oldott. Az a néhány nyilas sem mutatkozik már, aki nemrég még a hatalom átvételére készülődött. A környékbeli telepes falvakat elhagyják a Bukovinából ide telepített csángók. Önkéntes rendfenntartó közegek váltják egymást az utcákon. Ha mást nem, a biztonságérzetet táplálják megjelenésükkel, amire nagy szükség van. Sokakat megfélemlített a kommunistaellenes propaganda. A többség azonban türelmetlen bizakodással várja a hatalomváltozást. Ők csak jobbat remélhetnek. Megint mások elfoglaltabbak, mint bármikor azelőtt. Ismét együtt vannak az egykori illegális pártmunkások, a viharos szakszervezeti mozgalom háború előtti aktivistái, és nem győzik a munkát. El kell szállásolni a felszabadítókat; október 17-én csaknem egyidőben érkeztek meg a szovjet csapatok és a mi partizánjaink. A katonaság és a lakosság élelmezésében sem lehetett fennakadás, tekintet nélkül a körülményekre. A visszatérő szerb telepes családok számára gyűjtés indul, hogy meleg otthonok várják őket. Új hatóság ez már voltaképp, és felújított, kibővült pártszervezet, amely kapcsolatot keres a felsőbb fórumokkal gyalog: megy egy ízben Szabadkára a küldöttség. Szinte állandóan üléseznek, szerveznek és szervezkednek, dolgoznak éjt nappallá téve az elvtársak, és még sincsenek megelégedve

önmagukkal. Javában dúl még ugyanis a felszabadító háború, de úgy érzik, hogy ebből is ki kellene venniük a részüket.

És ez a felbuzdulás sugallja a kezdeményezést: menjünk a frontra, küzdjenek meg az itteni magyarok is fegyveresen az ellenséggel. Nem utolsósorban azzal a célkitűzéssel, hogy rácáfoljanak az előítéletekre. Mert míg Szlavóniában horvátul vagy németül, itt sajnos a mi anyanyelvünkön fejtett ki kommunistaellenes propagandát évekig az ellenség.

A rendelkezésre álló írásos visszaemlékezésekből nem látni, hogy mikor és hol hangzott el a javaslat.

Brindza Károly sem emlékszik rá, de nem is ez a lényeges — írja visszaemlékezésében — (7 NAP hetilap, Szabadka, 1966. XI. 29., 2. és 9. szám), hiszen valamennyiükben érlelődött a gondolat.

És Cservenák Pál is csak arra emlékszik, hogy az első ülések egyikén született meg a határozat. Felvetődött az a javaslat is, hogy Dózsa Györgyről nevezzék el az alakulatot. Október végén azonban már az egész járásban érett a helyzet egy magyar harci egység felállítására.

Időközben a nagybátyjánál Topolyán vendégeskedő Varga István is bekapcsolódott a megbeszélésekbe és tervezgetésbe. Valószínűleg az ő elképzelése volt, hogy Kosta Nadj tábornok segítségével kellene és lehetne a legkönnyebben megszervezni az egység megalakításához a jóváhagyást mivel Varga még a spanyol polgárháborúból és a francia internáló táborokból ismerte a tábornokot.

Soroljuk ide mindazokat, akik akkortájt a legodaadóbb tagjai voltak a lelkes aktivista kollektívának, amely hol itt, hol ott tanácskozott, s a szóban forgó indítványt is megfogalmazta: Apró János, Balog Lajos, Baranyi András, Barna József, Brindza Károly, Cservenák Pál, Cservenák Imre, Cservenák János, Csizovszki Mihály, Dudás Ferenc, Dognár András, Éter Lajos, Győri János, Győri Péter, Halili Iván, Holovics Imre, Krakovszki István, Kismiska János, Kmetykó Gyula, Kókai József, Lóczi József, Lőrík István, Lőrík Márton, Lőrík (Bodag) Péter, Mogyorósi Imre, Nebojsa Pál, Pelle Ferenc, Pelle Károly, Ribár Mátyás, Sörös József, Tóth Bubora István, Tóth Ferenc, Vadászi György, Vadóc József, Virág János... Később csatlakozott a csoporthoz a honvédségből megszökött Varga István, a megszálló hatóságok elől Budapestre menekült Sinkovics Dezső, valamint az internáló táborból hazavergődő Sinkovics Péter és mások is. (A névsor természetesen nem teljes, hisz csupán emlékezésen alapszik.) És köztük találjuk még az oreškovići Stevo Agbabát, aki szintén eljárt a gabonapiac utcai székházban tartott megbeszélésekre.

Szinte órák alatt összeírtak egy századra való önkéntest, de úgy látszott, nem lesz belőlük egykönnyen reguláris katonai alakulat; bár az is lehet, hogy csak a szervezők voltak türelmetlenek. A listát ugyanis előbb — a komité megbízásából nekem és Balog Lajosnak Novi Sadra, a Tartományi Népfelszabadító Bizottságba kellett vinnem — írja Brindza Károly. Valami kósza tehervonaton utaztunk Novi Sadig. A fehér márvány palotában čika Dasa (Sl. Kuzmanović) és egy elvtársnő fogadott bennünket. Meglepődve és kissé hitetlenül is hallgattak, míg előadtuk jövetelünk célját, nekünk legalábbis az volt a benyomásunk. Alaposan kikérdezgettek bennünket, kik és mik vagyunk. Heves magyarázkodásra került sor. Emlékszem, Balog Lajos a kabátomat rángatta, és vendéglátóink ezt meg is mosolyogták. Végül is abban maradtunk, hogy hazamegyünk, majd ők továbbbítják kívánságainkat a tartományi szervekhez, aztán a párt képviselőjében kijön valaki, és a helyszínen megbeszéljük a tennivalókat...

Sem minket, sem megbízóinkat nem elégtett ki a küldetés eredménye — áll a visszaemlékezésben. Mi azonnali intézkedést reméltünk. Senki sem nyugodott bele a várakozásba. Ekkor az önkéntesek száma már mintegy kétszázra rúgott. Mivel az intézkedés szerintünk késett, november első napjaiban ismét küldöttség ment Novi Sadra. Ezúttal Varga Istvánnal jártuk meg a tartományi székvárost, de nem találtuk ott a fronton tartózkodó Kosta Nadj tábornokot, így ismét dolgavégezetlenül tértünk haza. Varga másnap vagy harmadnap egyedül utazott el Novi Sadra, s ezúttal szerencséje volt. Sikerült Kosta Nadjgyal beszélnie, aki örömmel látta viszont spanyolországi harcostársát. A tábornokot már minden bizonnyal tájékoztatták a topolyai önkéntes-torzásról, mert azonnal hozzájárult az akcióhoz. Megbízatást adott egy zászlóalj megszervezésére. A zászlóalj Petőfi Sándor nevét viseli. Parancsnoka Varga István, politikai biztosa Lőrík István...

Később a hivatalos leirat is megérkezett. (Novi Sadon keltezték, száma szig. biz. 15 volt. Ma a népfelszabadító háború okmány- és adatyűjteményében található meg. Zbornik dokumenata i plakata o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Első sorozat, 10. könyv 217 oldal.) Így hangzik:

A Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok vajdasági főparancsnokságának 1944. november 23-i meghatalmazása a magyar Petőfi-zászlóalj megalakítására.

Jóváhagyjuk a Petőfi-zászlóalj megalakítását magyar nemzetiségű önkéntesekből.

A zászlóalj parancsnoka Varga István, politikai biztosa Lőrík István.

A nevezett elvtársak, mint a zászlóalj parancsnoksága, egész Vajdaság területén önkénteseket toborozhatnak a magyarok soraiból.

A zászlóalj székhelye egyelőre Bácsstopolya, és az is marad, amíg másként el nem rendeljük.

A zászlóalj a további rendelkezésekig közvetlenül a fenti parancsnokság alá tartozik.

A zászlóalj-parancsnokság rendszeresen megküldi a zászlóaljhoz tartozók pontos névjegyzékét a fenti parancsnokságnak, amely a listát a katonai közigazgatási mozgósítási osztályhoz továbbítja nyilvántartás végett.

Valamennyi hatóság, katonai és polgári egyaránt, köteles a zászlóaljat Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege és Partizánosztagai szerves egységének tekinteni.

Aláírás: Lj. Momčilović alezredes, politikai biztos, és Kosta Nadj altábornagy, parancsnok.

Topolyán nagy volt az öröm, amikor tudomást szereztek a megbízatásról. A leiratot azonnal elvitték a helyi katonai parancsnokságra, ahol a kerületi parancsnoksághoz utasították őket, mivel az ilyen ügyekben — úgymond — az az illetékes. Nem volt más hátra, még azon az éjjelen, ismét gyalog, el kellett indulni Szabadkára. Boldogan rőtük a harminchárom kilométeres utat — emlékezik vissza Brindza. Velünk szemben a Vörös Hadsereg gépesített és gyalogos egységei vonultak szakadatlanul. Többször is igazoltattak bennünket, s mi büszkén mutattuk fel csillogos pecséttel ellátott igazoló papírunkat, amely szabad mozgást biztosított a számunkra. Mégis jobbnak láttuk Varga Pistával, ha letérünk az útról, s beljebb a szántásokon, ugarokon és kukoricásokon át folytatjuk utunkat. Semmit sem kívántunk kockáztatni. A kerületi parancsnok melegen fogadott bennünket, s azt mondta: menjünk csak haza, majd megfelelő utasításokat küld a topolyai parancsnoknak, aki köteles mindenben segítségünkre lenni...

Erre a topolyai parancsnokra különben Cservenák Pál is panaszkodik a feljegyzéseiben. A katonai parancsnokság emberei — írja — csaknem kivétel nélkül régi hivatalnokok, akik bizalmatlanok a kommunistákkal szemben, és bár nem nélkülözhetik a segítségüket, ahol csak tehetik, gátolják őket.

Érthető tehát, hogy a szabadkai ígérettel a tarsolyukban a küldöttek szinte futólépésben, pihenő nélkül tették meg a nem éppen rövid utat hazafelé is.

Erre vártak csak az otthoniak. Semmi akadályja nem volt immár, hogy megkezdődjék a széles körű toborzás, amely hamarosan egész Vajdaságra kiterjedt.

A Tokodi-féle házban ülésező szervező csoport előadókat küldött ki a kerületekbe, hogy ismertessék az önkéntes alakulat létrehozásának célját, szükségességét. A Horthy-fasiszták itt a leigázott Bácskában és Baranyában gaztetteikkel bemocskolták az egész magyar nép becsületét — a Jugoszláv Kommunista Párt vezette népfelzabardító harchoz csatlakozva lemessuk a gyalázatot! — ez volt az elmondott beszéd lényege.

A Vörös-féle vendéglőben Lőrík István, az Ozorák-félében és az aggok házában Pelle Ferenc tartott beszédet. Naggyűlés volt a zentai úti szegényház udvarán is. Miután többen hozzászóltak a vállalkozás tervéhez, megkezdődött a feliratkozás. Szinte senki sem távozott anélkül, hogy fel ne vétette volna nevét az önkéntesek listájára.

Több mint hatszáz ember került a jegyzékre. A jelentkezők zöme nincstelen napszámos, üzemi munkás, mesterlegény, de akadt köztük más foglalkozású is. Itt volt az egész topolyai szegénység. A tizenhat-tizenhét éves fiatalok éppúgy mint a negyven-ötven éves meglett emberek. Az Övári családból mind a hat férfi beállt szabadságharcosnak.

Sorozó bizottság is alakult. Doktor Aleksandar Šijačić orvossal az élen minden jelentkezőt megvizsgáltak. Munkája azonban csaknem hiábavaló volt. Az alkalmatlanok sem akartak otthon maradni.

Megbízólevelekkel követek mentek a környékbeli községekbe, városokba. Cservenák szerint Kishegyesen Német András, Zsadányi Pál, Frindik Péter, Német János és Papp Endre szervezi az alakulatot; az utóbbi futárszolgálatot teljesít. Feketicsen Fekete István, Pál Lajos, Gulyás Antal és Orosz József agítál. Csantavéren a munka oroszlanrészt Blinka Ferenc, Palkovics Ferenc, Sztapár Ernő és Szabó Ferenc végzi. Moravicán Csík Ferenc, Zsáki József, Bézi Sándor és a Bakos fivérek ténykednek. Pacsérrel Kis József tartja a kapcsolatot. Gunarasra, Moholra, valamint a völgyi tanyavilágba Ács József viszi az üzenetet. Zentán Nagy József, Farkas Nándor, Olajos Mihály és Rehák László beszélt az egybegyűltekhez. Péterréve, Becse, Földvár, Szenttamás és Kula beszerzésére a feketicsi Fekete István kapott megbízást. Herek Sándor révén Temerinbe, továbbá Debelyacsára és más dél-bánáti faluba is eljut a felhívás.

Időközben — november vége felé — a Novi Sad-i felsőbb szervektől kapott ígérethez híven Anka Kmezić elvtársnő jött ki Topolyára, hogy a kerületi, illetve a tartományi pártvezetőség megbízásából felvegye a kapcsolatot az ottani kommunistákkal. S noha fellelkesedik a vállalkozás hallatán, elképedve konstatálja, hogy minden kommunista és rokonszenvező neve az önkéntesek listáján van. Hallani sem akar arról, hogy valamennyien kikerüljenek a frontra. Sőt, a háterszági

politikai munka jelentőségére hivatkozva később Lőrük Istvánt is visszarendelik Zomborból. Törölték a jegyzékből továbbá az öregeket, valamint a gyengébb testalkatúakat is. Valószínű, hogy a mintegy hatszázhuszas, hatszázharmincas topolyai létszám így apadt le ötszázhatvan főre, amennyit egy 1945 januárjából való pártjegyzőkönyv is említ.

Végre elérkezett a nagy nap.

A főtéren gyülekeznek az önkéntesek és a búcsúzó hozzátartozók.

Jontovics Rudolf politikai biztos november 26-án érkezett Topolyára, a 16. hadosztály kiküldöttként, azzal a feladattal, hogy az alakulatot a lehető legrövidebb időn belül Zomborba vezesse. Még aznap futárok mentek mindenüvé. Olyan volt a város, mint egy méhkas. Kocsikon, gyalogosan, kerékpáron, ki hogy tudott, úgy érkezett nagyobb csoportokban az egész járás területéről. (Cservenák Pál.)

... Mintegy ezerkétszáz ember vár az indulásra. A feketicsiek nem értek be időre, így csak Zomborban csatlakoztak a többiekhez. A moravicaiak háromszázhusz főnyi csoportja saját falujában állt be a menetelők közé. Rajtuk kívül még Csantavérről és Kishegyesről voltak sokan. A látvány felejthetetlen: viselt öltözetben és lábbeliben, a tarisznyában néhány napi elemőzsiával együtt áll az elszánt sereg. Komoly, de bizakodó arcok. (Brindza Károly.)

... Jellemző, hogy a csantavéri önkéntesek között menetel negyvenkét bukovinai csángó-magyar is, a bajsaiakkal pedig tizenhat muzsikus cigány. Mindannyian példásan megállták a helyüket... Alig tizennégy nap alatt több mint ezer önkéntes jelentkezett a brigádba egy olyan járás területéről, ahol a megszálló magyar fasiszta rendszer teljes négy esztendő alatt száz önkéntest sem tudott összetaborozni a saját hadserege számára. Nem kétséges: a szervezőknek még az itteni munkásmozgalom múlt századba visszanyúló dicső hagyományai is segítségére voltak. Majd 1945 áprilisáig öt hullámban még ennél is többen álltak be szabadságharcosnak Adárról, Péterrévéről, Zentáról, Becséről (itt Varga István szerint Ribár Pál, volt spanyol harcos, a sikeres szervező munka vezetője) és máshonnan a III. hadsereg különböző brigádjaiba. Csak Debelyacsáról egy század önkéntest vezetett Zomborba Márton Pál. (Cservenák Pál.)

... Én kaptam a megtisztelő feladatot, hogy Topolyán átvegyem az önkénteseket. Itt találkoztam a Petőfi-brigád jövőendő harcosaival és tisztjeivel. A Petőfi-zászlóalj harcait és sikereit ismertettem velük, és számtalan kérdésre adtam felvilágosítást. Két nap múlva indulásra készen állt a menetoszlop, hogy a szlavóniai harcokban megedzett

zászlóalj tagjaival találkozzon, egyesüljön. Az indulás előtt, miután a hozzátartozók és a néphatóság képviselői búcsút vettek az önkéntesektől, rövid beszédet intéztem a harcosokhoz és az őket búcsúztató szülőkhöz, testvérekhez, barátokhoz. Röviden vázoltam hazafias kötelezettségünket, a célunkat: a fasisztákkal való végső leszámolást. A búcsú nehéz — mondtam az anyáknak —, gyermekeitek azonban a boldogabb jövőért harcolnak és ezért legyetek büszkék rájuk... Itt hagytuk magunk mögött Topolyát annál az útelágazásnál, amelynél ma emléktábla hirdeti: Innen indult el a Petőfi-brigád 1944. november 28-án. (Jontovics Rudolf.)

... A moravicai úton kísértük el őket, ki egészen a négyes határdombig, hogy végül, a mielőbbi vizontlátás reményében, búcsút vegyünk a menetelőktől, akik, bár csontig hatoló hideg eső csapkodta az arcukat, harci dalokat énekelve folytatták a nehéz utat. (Brindza Károly.)

... Az út fáradságos volt, de fűtött a büszkeség, hogy a Petőfi-brigád tagja vagyok. Annál is inkább, mert én is segédkeztem a szervezésnél. Az első éjszakát Miletičen töltöttük, és reggel értünk Zomborba. (Virág János.)

... Bevonultam 1944. november 28-án. Esik az eső. Nótaszóval indulunk, vörös zászlóval az élen, amelyet én viszek. Jontovics Rudolf komisszár vezet bennünket. Útközben azt mondta, eljött az ideje, hogy a magyarság leszámoljon a faszizmussal. Elfáradva értünk Zomborba, ahol egy kicsit megpihentünk, majd nótaszóval vonultunk végig a főutcán. A lakosság meglepetten halgatta, hogy magyarul énekelünk. Állandóan azt kérdezik tőlünk, hogy tán berukkoltattak bennünket. De mi büszkén mindenkinek azt felejük, hogy önkéntesen álltunk be partizánnak. (Lőrík Péter.)

... Láttuk őket menetelni Zombor utcáin és hisszük: igazán harcosok, igazán fasisztaellenesek. Ragyogó arccal, elhatározott tekintettel vonultak fel, fiatalok, öregek, polgárok, munkások és földművesek, most még csak szíjjakkal és harmonikával, de már készen arra, hogy mielőbb tűzbe kerüljenek. Megfigyeltük, hogy aránylag sok a lány köztük. Meneteltek és meneteltek Zombor utcáin, harsogó magyar csatadalokat énekelve... Hideg szél fúj, édesanyám, adja ki a kendőm... Kövessük a nótaszót, taktusra lendülnek a lábaink és mi is egy vonalban megyünk velük... Mindenki a frontra, mindent a frontra. Ez a harci jelszó fegyverbe szólította Vajdaság minden szabadságszerető népét, a magyart is. A fasiszta akasztások, gyilkolások sötét napjai után széles alapon meg kellett teremteni a magyar antifasiszták együttműködését a szláv tömegek antifasiszta arcvonalával, mert a háború

még itt folyt vajdasági területen, és minden erőt a népfelszabadító seregek támogatására kellett fordítani... (Szabad Vajdaság, 1944 decemberében.)

... Elöl az ács jött, szálfatesttel,
és utána mind-mind a többiek —
kubik, éhbér, napszám megraboltjai,
kik felett az isten mindig elsiet.
Ki tudná, hol tanulták, —
szájukon feltört a Marseillaise,
s egy vén zenész, ki
húsz évig kocsmában s temetőben
sírta csupán az énekét,
most csak sepegett
és gyerekként szedte lábait.
Az elsők között ment Rab Mihály
s utána hat derék fia.
Arcukon íjként feszült a bőr,
mint szótlán kaszasuhintás előtt.
Ki tudja, tán most látták először
életük. Mentek, zúgó éljenek közt, ők, a
beszédes szótlanak.
Az öreg torkában vérré forrósult a könny,
S ahogy elöl a vörös zászlóra nézett,
fejéről lassan levette
a zsíros kalapot.
Párja, kendős, kis barna asszony,
az árokszélen csoszogott,
s mondta volna szepegve: istenem,
enyém az, mind a hat? —
s az a büszke ősz a párom ott? ...
De szólni, szólni nem tudott,
szívét szép szédülés lepte el,
s az asszonyok sorából
hat serény menyecske fogta fel.
A dal új erővel szállt,
nem hallott ilyen millió bús körmenet —
valahol a felhők között
susmogott a vén torony
s rozsdás kapuit átjárta egy új rettenet.
Megszépültek a durva vonások,

a szemekbe kiült a láz, —
tudták, hogy mellettük az igazság,
s ki érte hullna el,
holtteste felett örökszép, haragos
villám cikáz, —
Petőfi ifjú szelleme . . .
Mentek az őszi ködben,
a kövesút rossz bakancsuk arcával
csókolta. Messze tűnt már az otthon
és a gyermek és az asszony, de
sorsuk, útravaló szép üzenetük ott lapult
a letarolt földek felett,
merre az útjuk vitt . . .

(Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái)

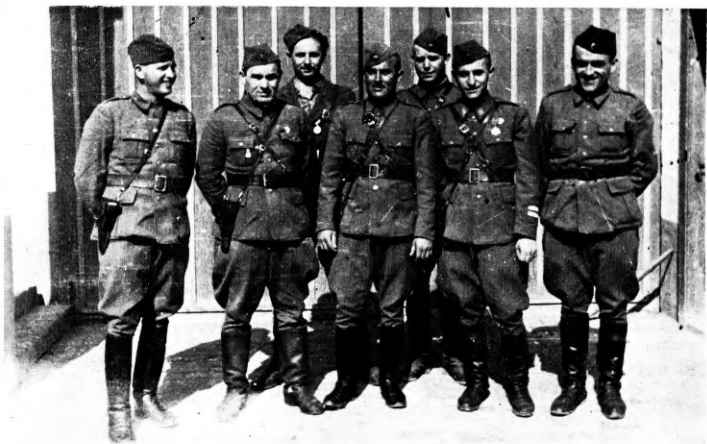
TALÁLKOZÁS A SZLAVÓNIAIAKKAL

A prózaibb katonahétköznapok már Zombor után elkövetkeztek. Nem sokáig maradt ugyanis az önkéntes sereg az elosztóközponttul szolgáló városban, aholis hónapokig nyüzsgöttek még az újoncok, miután a vajdasági főparancsnokság feloszlatta az első napokban létesített magyar munkaszolgálatos egységeket, és közöttük is megindult a toborzás. Hozzávetőleges számítások szerint mintegy tizennégyezer magyar ifjú lépett be folyamatosan a Népfelzabarádító Hadseregbe. A topolyai járásbeliek voltak az első, és nekik azonnal tovább kellett sietniük.

Többen le is maradtak, mert nem bírták az erőltetett gyaloglást. Ezt egyebek között Lőrík Péter jegyezte le, aki Cservenák Imre vezetése alatt a IV. vajdasági brigáddal menetelt a csapattest rendeltetési helyére. Pihenőt kaptak a parancsnokságtól, és reggel indultak az egység után Beremend, majd Drávaszabolcs felé.

Megkezdődött az onmód a kiképzés is, ami szintén fáradságos és nehéz munka, kiváltképp télen és szegényes öltözékben. Virág Jánosék csoportja az I. vajdasági brigád kötelékében Bezdánon és Batinán át Hercegszólósig jutott, hogy másnap hajnalban máris Siklós felé vegye az irányt. És itt egy közeli faluban gyakorlatoztak délelőttönként, délután pedig politikai órákat tartottak.

Persze azért hideget és fáradságot feledtető percek is adódtak olykor. Ezekről is Lőrík Péter emlékezései tudósítanak, aki egy ideig tolmácsként működött a IV. vajdasági brigád parancsnokságán. Esténként — meséli — nagygyűlést tartott a katonaság az itteni magyar lakossággal. Szívesen jöttek a rendezvényekre, és amikor összebarátkoztak a mieinkkel, bevallották: ugyancsak félték eleinte a partizánoktól, mert a kivonuló németek rémhíreket terjesztettek róluk. Később meg már amiatt aggódtak, hogy itt hagyjuk majd őket, és visszajönnék a németek.

38. A brigád parancsnoksága a bolmáni csata után (Elöl balról jobbra: Szobocsán Mihály, Baki Ferenc, Varga István, Jontovics Rudolf és Balázs József. A második sorban jobbról Zsiga Máté a helyettesével)

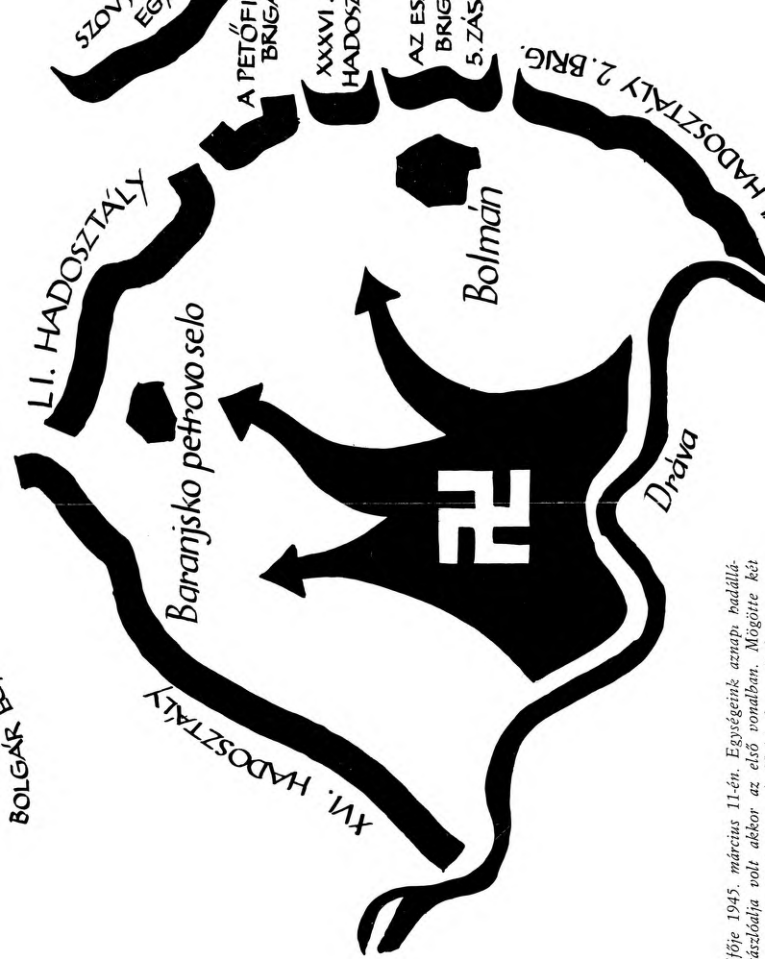
40. Ünnepség a zászlóalj megalakulásának 10. évfordulóján Rumán (Jobbról az első Málík József, mellette Kis Iván-Figaró)

41. Apa és fiú találkozósa a háború vége felé Bjelovaron

42. Baki Ferenc találkozósa leányával 1945-ben Szabadkán

bolmáni hidője 1945. március 11-én. Egységeink aznap, hadállás-
líbrigid 4. zászlóalja volt akkor az első vonalban. Mögötte két

Végül pedig bekövetkezett a legörvendetesebb esemény is: a „Petőfi Sándor” zászlóaljjal való találkozás.

Azt már tudjuk, hogy a našicei hadállásokból vonták ki váratlanul a szlavóniai magyarok egységét. Jontovics Rudolf feljegyzéseiből most már az is nyilvánvaló, hogy 1944. december 19-én adta ki a parancsot a vezérkar, melynek értelmében a Petőfi-zászlóaljat a vajdasági főparancsnokság fennhatósága alá rendelték. És hogy már másnap, december 20-án ennek alapján Kosta Dadj tábornok elrendelte az egység kivonását a 6. hadtest kötelékéből, és a 16. hadosztályhoz osztotta be azzal, hogy azokat a bácskai magyar harcosokat, akik ideiglenesen az említett hadosztályhoz tartozó I. II. és IV. vajdasági brigádban tartózkodnak, Felsőszentmártonba irányítsák, a Petőfi-brigád megalakítása céljából.

Így hát a Drávánál vagyunk megint a zászlóaljjal. Kapince falu magasságában kell átkelni a folyón. Odaát az már Magyarország.

Nem először járunk a Dráva mentén. Most azonban nincs ellenség a túloldalon. Szabad az út, szinte el sem tudjuk hinni. Golyózápor helyett baráti ölelés vár bennünket.

December 26-án vagy 27-én szorítottak kezét egymással a szlavóniai és a bácskai fiúk és lányok. A harcedzett partizánok és az újdonsült harcosok lelkesen éltették Tito marsallt és a pártot. Egymást követték a kérdések és a feleletek. Mindenki egyszerre beszélt.

Ugyanakkor a bensőkben is folyt az ünnepség. Nehéz küzdelmeink eredményének véltük a brigád megalakítására vonatkozó parancsot. Az első napok jutottak eszünkbe, egy régebbi sorakozó, amelyen sokkal kevesebben voltunk. A vajdasági bajtársak meg bizonyára az elmúlt esztendőök szorongásaira gondoltak, meg arra, hogy most már nem kell majd soha többé szégyenkezniük amiatt, hogy magyarok.

Nemsokára négy zászlóalj állt katonás rendben. Öregek és fiatalok, apák, fiúk és lányok feszítettek egymás mellett a sorban. Mintegy ezerkétszáz megilletődött harcos hallgatta Kis Ferenc századost. A parancsnok lelkes beszédben köszöntötte a *brigádot*, és ez a szó még sokáig a fülünkben cseng. A díszszemle után műsor következett.

1944 utolsó napján, Kiscsányban történt mindez, amelyről egybehangzóan azt állítják a résztvevők, hogy nagyon szép kis falu volt.

Lássuk, hogy alakult ki a brigád tisztikara.

Kis Ferenc parancsnokot már ismerjük. Az öregebb harcosok közül való, nemcsak a Népfelszabadító Hadseregben való részvételét, de életkorát tekintve is: 1905-ben született. Első osztályú századosi rangot visel.

Jontovics Rudolf, a politikai biztos, jóval fiatalabb nála. 1919-ben született. Kecskeméten. Innen származott el még gyermekkorában Belgrádba. Rudi komisszárról — így hívta mindenki — akkor még csak annyit tudtunk, hogy fémmunkás és 1941 óta harcos.

Én lettem a brigád politikai biztosának a helyettese, most már ugyanúgy mint Kis, első osztályú századosi rangban. Az állt még a papiroson, hogy Baki Ferenc 45 éves fémmunkás. Azt meg csak úgy magamban tettem hozzá, hogy a katonai pályafutásomat bizony nagyon szerényen, egy erdészlakban berendezett fegyverjavító műhelyben kezdtem valahol Szlavóniában, és hogy az a két esztendővel ezelőtti január is éppen ilyen zord volt.

Varga Istvánt nevezték ki parancsnokhelyettesé. Ő volt az egyik fő szervezője az egységnek, aki végül is Kosta Nadj tábornoknál kieszközölte Novi Sadon a magyar önkéntesek toborozására vonatkozó felhatalmazást. Harmincéves lehetett akkoriban, de már nemzetközi szabadságharcosmúltja is volt. Tudtuk, hogy a spanyolországi forradalomban is harcolt annak idején. Rangja: szintén első osztályú százados.

Szobocsán Míjóval szintén találkoztunk már a zászlóaljban. Ő most a brigád parancsnokságának a főnöke. 1942 óta vett részt a népfel szabadító háborúban. A nyilvántartás szerint 1916-ban született és munkásként állt be a partizánok közé. A zászlóaljban parancsnokhelyettes volt. Most főhadnagy.

A biztonsági szolgálat tisztje a brigádban Balázs József munkás, 1912-es születésű és 1943 óta harcos. Főhadnagy.

A 22 éves Kis Iván-Figaro százados lett a beosztottja.

Buden Ivo-Zrik volt az egészségügyi szolgálat vezetője, és dr. Máriás József a brigád orvosa, aki 1921-ben született Szabadkán. Zágrábban kezdte és 1944 szeptemberében Szegeden fejezte be a tanulmányait, és két hónappal később már a Népfel szabadító Hadsereg katonája volt. A hírszerző tiszt Kis Júliusz földműves; Zsiga Máté, volt helyettesem a zászlóaljban átvette a hadtáp vezetését, most már főhadnagy rangban.

Összesen négy zászlóaljból tevődött össze a brigád, ezenkívül felderítő századdal, egészségügyi szakasszal, intendántúrával és fogatos vonatosztaggal rendelkezett, s a 16. hadosztály kötelékébe tartozott.

Az első zászlóaljparancsnok Kis János Iván, egy 30 éves Grubišno Polje-i földműves volt. A politikai biztosa viszont topolyai munkás: a 28 éves, háború előtti kommunista, Cservenák Pál. Helyettese a nála 4 évvel fiatalabb budakovaci Vencel Branko.

A második zászlóalj élén Ferenc József, a 26 éves Badenička Severin-i munkás állt. A komisszári teendőket a vele egyidős Mala Barna-i

Racsek János földműves látta el, helyette pedig a cabunai gimnázium egykori tanulója, a 24 éves Sípos István volt.

A harmadik zászlóalj parancsnokává Zsibrek Gyúrót nevezték ki. A Dráva mentéről származott valahonnan és 23 éves volt akkoriban. A politikai biztos itt is, mint az I. zászlóaljban, szintén Cservenák fiú: Imre. Helyette Smiderkál Ferenc 22 éves szlavóniai munkás.

És végül a negyedik zászlóalj parancsnoka Handó Iván földműves, aki 1915-ben született Čadjavicán és 1943 óta partizán. Egy Nagy Dénes nevezetű kreštelovaci borbély lett a komisszár; huszonhárom éves lehetett akkortájt. Helyette a topolyai Fenyvesi Balázs, harmincéves földműves.

Később persze változott is némileg a helyzet, és a zászlóaljak, illetve századok tisztikarába került még Fujsz Károly, Fehér Lajos, Virág János, Csík Ferenc, Pelle Károly, Burcsa István, Málik József, Dognár József, Metykó Gyula és mások.

A katonákat kivétel nélkül név szerint igyekeztem felsorolni a könyv végén, méghozzá szülőfalujuk szerint csoportosítva őket, a könnyebb áttekintés végett. Cselekedeteikről és magatartásukról pedig, ha összeítve is, már eddig is szóltam a zászlóalj csatáinak menetelésének és pihenőinek leírásakor, és a következőkben is lesz még bőségesen alkalmunk megismerkedni velük, hiszen a legsúlyosabb megpróbáltatások még csak ezután következnek. És természetesen ilyenkor tűnik ki igazából, hogy kikkel is van dolga az embernek.

A helyzet általános jellemzésére idézzük Varga István egyik cikkét (Híd, 1945 október—novemberi szám): „A fiatal csapat nehéz feladatok előtt állott: gyenge ruházatukat kikezdte a tél; a dermesztő hideg és a nehéz szolgálat próbára tette ellenálló-képességüket. Fagyos árkokban és bunkerokban állott fegyverben az őrszem 1945 január hó elején...”

Vagy idézzük Cservenák Imre komisszár emlékezéseiből, aki a bácskai önkéntesek eszmei kiképzéséről elmondja, hogy ezekben a napokban jutottak hozzá az első magyar nyelvű politikai nyomtatványokhoz. Gerő Ernő: „Lesz még magyar újjászületés”, Sztalin: „Az októberi forradalom 27. évfordulója”, és Vas Zoltán: „16 év fegyházban” című könyvét használták fel a politikai órák anyagául. Ezenkívül két magyar nyelvű röpiratot szerkesztettek a magyarlakta falvak lakóinak faliújságjába, természetesen a szerbhorvát nyelvű propagandaanyag ki egészítéseként. És híreket tettek közzé a hadszínterről.

Az akkoriban időszerű politikai jelszavak egy része megtalálható

a tartományi főparancsnokság egy leiratában, melyet a 16., a 36. és az 51. hadosztály politikai biztosainak küldtek:

Halál a fasizmusra — Szabadság a népnek!

Éljen Tito marsall, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és Partizánegységek legfelsőbb parancsnoka!

Éljen Sztalin, a Szovjetunió marsallja, a fasizmus elleni harc vezére!

Éljenek a magyar antifasiszta harcosok!

Éljenek a magyar harcosok a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben!

Éljen a magyarországi kommunista párt!

Éljen a Szovjetunió, Anglia és Amerika győzelmes szövetsége! (A tartományi pártbizottság irattára, SES — 11036.)

Virág János feljegyzéseiben még néhány politikai előadás témáját is megemlíti. 6-án délelőtt Szentmártonban — írja — az ifjúsági vezető tartott beszédet a kultúrmunkáról, amelyet az ifjúság helyeselt. Ezen a napon az első szakasz kiment a Drávára őrségre... 8-án a komiszár a demokráciáról meg a haza felépítéséről szólt. Ehhez sokan hozzászóltak. 10-én délelőtt harcászati ismereteket és a bunker megrohamozását tanultuk. Délután zászlóalj-konferencia volt, amelyen a vajdasági antifasiszta ifjúság Novi Sadon megtartott kongresszusának határozatait ismertették. Ezen az összejövetelen a mi harcosaink is részt vettek. Az érdeklődés nagy. Este 7 órakor kimentünk a Dráva-partra portyázni. 12-én katonai oktatás az őrségről, délután politikai óra. Napirenden a fasizmus, a rádióhírek és a kulturális munka...

Az említett kongresszuson egyébként Varga István jelent meg a brigád kiküldöttként a vajdasági székvárosban, ahol tudvalevően a legkegyetlenebb gatzettekre vetemedett a megszálló katonaság. Ott ült a többiekkel a mostani Szerb Népszínház nagytermében, és hallja ám, hogy egyik-másik delegátus sehogyan sem ért egyet a szónokkal, aki azt próbálja bizonygatni, hogy a Horthy-féle terrorért nem kellene minden itt élő magyart elmarasztalni. Alig várta a szünetet, hogy a kongresszus vendégeként jelen levő Jovan Veselinov elvtárshoz siessen, aki menten rábeszélte, szólaljon fel, s adja tudtára a gyülekezetnek, hogy a fasizmus ellen vajdasági magyarok is harcolnak. Másnap reggel elsőnek lépett Varga a szónoki emelvényre és a fronton levő ezerkétszáz petőfista nevében köszöntötte az egybegyűlteket. Erre aztán felzúgott a taps, eldöntve az előző napi vitát akörül is, hogy rászolgáltak-e az itteni magyarok az egyenjogúságra vagy sem.

Továbbá én is elmondhatom, hogy az elsőrendű teendők közé tartozott az a helyőrségi szolgálat is, amelyet Pécssett teljesített még de-

cemberben az I. vajdasági brigádhoz ideiglenesen beosztott vajdasági csoport. A pécsi pártszervezet több ízben fegyverrel, lőszerral, kötszerrel, orvossággal, ruházattal és egyébvel segítette egységünket. Egy alkalommal — 1944 végén vagy 1945 elején — Varga István vette át az adományt a párt ottani székházában, úgy emlékszik, hogy Vas elvtárs-tól személyesen. Két zászlóalj tartózkodott egy ideig e célból a városban, és szerepük csakhamar túlnőtt a rutinos rendfenntartás keretein. A politikai konszolidációt is sietették némileg, eloszlátva ebben a városban is a fasiszta propaganda által terjesztett rémhírt a közelgő „kommunista rémuralomról”.

És hogy a megkönnyebbülés mekkora volt a jugoszláviai magyar partizánfiúk láttán, azt mi sem bizonyítja ékebben, mint hogy többen azonos mód közibük akartak állni, középiskolások, üzemi munkások és bányászok egyaránt Pécsről és a környékről. Cservenák Pál emlékezete szerint elsőnek még siklói tartózkodásuk idején egy leány jelentkezett náluk. Kis Pecke Annusnak hívták; többet sajnos nem is tud róla. Nem sokkal később egy fiút küldtek a zászlóaljba a parancsnokságról: Stodulka Lászlót, aki jól fel volt öltözve és fegyvert is hozott magával. Kijelentette, amint tudomást szerzett róla, hogy ez itt a Petőfi-brigád, rögtön elhatározta, hogy ő is felvételi magát szabadságharcosnak. A brigád megalakulását követően ismét egy női taggal gyarapodott az egység. Szabó Erzsébet jött ekkor a körünkbe, még hozzá negyvenedmagával! Fiúk és lányok érkeztek vegyesen, valamennyien Pécsről. Cservenák úgy tudja, hogy Szabó Erzsébet a háború után Pesten élt Kónyáné néven. Stodulka László pedig még néhány névre emlékszik. A már említett hármukon kívül a brigádhoz csatlakozott Magyarországról Ujvári Mária, Felföldi Ilona, Felföldi Margit, Keszthelyi Kerner József, Szabó Gyula, Csillag Margit, Csillag János, Fábíán Béla, Letler Béla, Horvát János, Jakab Károly, Mesenyei Dezső, Búrás Rezső, Kálmádi Mária, Bernát József, Kenner Károly, Somor János, Kiszander János, Veréb Gyula, Kovács István, Burási János, Nikics Mária, Gombo József, Papp Anna, Gombos István, Elekfalvi Mária, Varró Lajos, Rajkai Gyula, Kovács István, Pogrányi János, Pintér Szilveszter, Tamás Margit, Halasi Zsuzsa, Margita Sándor, Tánkos István, Nagy Gyula, Katona László, Kovács Béla, Huszkec Ferenc, László Mária és mások.

De térjünk vissza az időrendhez.

Kutjevón vagyunk — írom feleségemnek január 10-én. Valamilyen tanfolyamra megyek. 2—3 napig tart. Amint átveszem a beosztást, azonnal jelentkezem. Személy szerint jól vagyok, csak érted aggódom

és mindaddig aggódni fogok, amíg át nem vezényelnek benneteket máshová. Bánt az is, hogy nincs meleg nadrágod. Itt a körzeti bizottságban találkoztam Sanyi bátyámmal. Ő a kilencedik partizán a családban (mi négyen, a nővérem a férjével és a fiuk és az én két fivérem). Sanyi nemrég beszélt egy elvtárssal, aki Olaszországból tért vissza. Együtt volt Szlavicával és azt mondja, hogy jól érzi magát.

Majd még egy januári levél, közelebbi dátum nélkül. „Amikor Viroviticán elváltunk, mondtam, hogy írnék a magyar brigádba. Azóta sem hallottam rólad semmit. Az új posztomon feltaláltam magam. Írd meg, hogyan jutottatok a Dráva-mellékre. És hogy hová mentek innen...”

TUDATJUK A TOPOLYAI AKKAL, NEM IGAZ, HOGY MEGSEMISÜLTÜNK . . .

Háborúzni valahol 1945 január első napjaiban kezdett a most már rádiós- és aknavetőszázaddal is megerősített Petőfi-brigád.

Eléggé korán és meglehetősen erőteljesen ahhoz, hogy egyik-másik gyengébb idegzetű és lélektanilag felkészületlen ifjúnak inába szálljon a bátorság.

Legelőször a Szentborbástól délnyugatra, Felsőszentmárton felé húzó állásokat szálltuk meg, megakadályozva, hogy átkelhesen a Drávan a Szlavóniából Magyarországra visszavonuló ellenség. Egy hét alatt három-négyszer tettük ártalmatlanná a német felderítőket. Itt szenvedte el a csapattest az első veszteségét is. Egy harcosunk megsebesült.

Később a lakocsa—drávafoke—felsőszentmártoni vonalat tartottuk azal a szándékkal, hogy megakadályozzuk az ellenség esetleges ejtőernyős támadásait és diverzánsakcióit. Attól tartott a felsőbb parancsnokság, hogy az ellenség esetleg hátba támadja majd a fronton küzdő egységeinket, s oldalról meglepi a Vörös Hadsereget is.

Az is megrémíthetett egyeseket az újoncok közül, hogy hamarosan Szlavóniába kellett áttennie székhelyét a brigádnak, hogy a 16. hadosztály többi egységéhez csatlakozzon. Méghozzá minden ehhez szükséges pontonkellék és egyebek híján, leküzdve a hömpölygő Drávát!

Átjuttatni a folyón a legénységet, a fegyverzetet, a lovakat és a lőszert híd nélkül, valóban megvalósíthatatlan feladatnak tűnt. Próbálkoztunk komppal — indítványozta valaki —, míg észbe nem kaptott, hogy a fagy miatt semminemű úszóalkalmatosság nem jöhet számításba. Ugyanakkor sajnos, a jég sem volt még eléggé vastag, hogy száraz lábbal át lehessen kelni rajta. Mivel azonban a partizánoknál a kiadott parancsot rendszerint végrehajtották, a brigádparancsnokság is addig törte a fejét, mígnem kiadta az utasítást: fel kell hízalni a jéget, hogy ne szakadjon be alattunk.

Ekkor jutott eszembe, hogy láttam, sőt tapasztaltam is már ilyesmit. December vége felé, Pécsre igyekezve, Bajánál jómagam is átmentem a Vörös Hadsereg jéghídján. Bevallom, alig vártam, hogy átérjek a túlsó oldalra. A harcokban elesni a katonának, még hagyján, de patkánymód vízbe fulladni — erre még gondolni sem jó!

A II. zászlóalj fogott a munkához Felsőszentmártonnál. Kiszemelték a legmegfelelőbb helyet, ugyanott, ahol nem egészen két héttel azelőtt a Petőfi-zászlóalj kelt át a folyón, hogy a bácskai önkéntesekkel találkozzon. A part menti kiöntésekkel együtt a Dráva itt aligha volt szélesebb kétszáz méternél.

Az I. és a IV. zászlóalj jobbról és balról őrzi a hídépítőket az esetleges meglepetéstől. A III. zászlóalj tartalékban van. A bátrabbak rámerészkednek a jégre, hogy kipróbálják. Három-négy méternél messzebb azonban egyikük sem jut. Pattogva reped a jég, olyasféle hangokat hallatva, mintha száraz gallyat ropogatna a tűz.

Tél volt ez a javából. Amihez nyúlsz, odaragad a kezed. A fát azonban csak ki kellett hordani az erdőből. Vékonyabb, három-négy méteres törzseket válogatnak. Meghempergetik a hóban, majd gondosan rácsúsztatják a folyó üveglapjára. Ügyelnek, nehogy beszakadjon a teher alatt. Egymásra rakosgatják a fát, telefondróttal kötözve egymáshoz. A falu népe is segít, szalmát és kukoricaszárat hordanak a lefektetett husángokra, majd leöntik vízzel. A többit a természet végzi el. A fagy mindezt sziklaszilárd anyaggá varázsolja.

Kifogy közben a huzal, szétszaladnak a gyerekek, hogy ki tudja honnan, beszerezzék. A szögesdrótot szedik le a kerítésekről, lécre tekerik és négyen is aláállnak, hogy előbb érkezzenek le vele a partra.

Virág János nem felejt el, míg él, ezt a napot. Egyszerre csak beszakadt alatta a jég, amint ott szorgoskodott a többiekkel. Szerencsére megfogódzkodott egy, már lerögzített fában. Megmenekült, csak mint mondja, a ruhája lett vizes.

Éjjel is dolgoztak a fiúk — emlékszik vissza Kis Iván-Figaro. Vastagszik a híd és tapasztalatokat is szereztünk munka közben. Egyre több harcos lépdel rája, hogy lássa, ér-e valamit az igyekezet. Végre egy teljes nap és egy éjszaka múltával elkészül az átjáró.

Az öröm nagy, különösen a szlavóniaiak körében, akiknek most hazafelé áll a szekerük rúdja. Ferenc Jóska, a II. zászlóalj parancsnoka, Takács Imrének, a II. század parancsnokának a kezét szorongatja, aki ugyancsak kitűnt ebben a furcsa hídverésben.

Hajnaltájt megkezdődik az átkelés. Három-négy méterre egymástól haladnak libasorban a harcosok. Egyik a másikat sietteti, saját magát is bátorítva. A lábuk alatt ropog a hó, a híd azonban jól bírja a

terhet. Az aknavető részeivel megrakott lovak között tízméteres a távolság. A gépfegyvereket is szétszedve cipelik a fiúk, hogy megoszoljon a teher. Visszafojtjuk a lélegzetünket, hátha ez is segít.

A Papuk hegységből, Virovitica és Podravska Slatina tájékáról ágyú-tűz moraja hallik. A brigád parancsnoka fogadni merne, hogy a gépfegyver meg Cabunán, éppen az ő szülőfalujában kelepel. Maga a végzet tombol odaát az ismeretlen túloldalon — gondolják magukban talán éppen annak a megszeppent csoportnak a tagjai, akiknek még fegyver sem jutott. És hiába igyeksenek leküzdeni a beléjük szállt félelmet, nem tudja elragadni őket a többiekre jellemző lázas igyekezet.

A magyarországi parton a komisszár ügyel az átkelésre. Néhány leány halad el éppen előtte. Egyiknek az oldalán egy kis lavór himbálódzik. „Hát azt a vacakot meg minek viszed magaddal — évődik vele a tiszt —, hiszen alig tudsz menni tőle?” A kérdezett pirulva magyarázkodik, hogy mindig jó, ha kéznél van az ilyesmi, azonkívül a hűgának is kell, aki szintén vele van. Majd ő is tréfára fordítja a szót, és visszaszól: „Aztán meg majd beleülök, ha beszakad alattam a jég...”

Az átellenben levő falut Kapincenak hívják. Ez már Szlavónia, és a lakosság lelkesen fogadja az egységeket. Kedvenc daluk szó szerinti fordítása ez: „Vajdasági fehér galambok hozták nekik híriül a szabadságot...” És bizony kell is itt az erősítés. Djurdjenovacon egy usztasa zászlóalj, Moszlavinán a német 11. légi hadosztály egyik zászlóalja, Viljevón meg másik kettő ugyanebből a csapattebből és két zászlóaljnyi usztasa tanyázik. Összesen mintegy háromezer fő, továbbá ágyúk, tankok, páncélkocsik. A viroviticei hídfőért folyik a harc életre-halálra.

Szemben velük a 16. népfelszabadító hadosztály egységei. Ide siet január 12-én, közvetlenül az átkelés után a Petőfi-brigád is... „Egyik zászlóaljával a moszlavinai vasútállomásnál szorítsa vissza az ellenséget”, hangzik a hadosztály 13-i parancsa (a tartományi pártvezetőség irattára, 5980. szám). „Egy másik zászlóaljjal pedig demonstratív támadást indít Martince ellen, hogy ezáltal lehetővé tegye a II. brigád zászlóaljának az áttörést”. Ezenkívül Adolfovactól nyugatra védi a II., illetve az I. brigád jobb szárnyát, majd az I. brigád bal szárnyán II. zászlóaljával Čadjavica falut támadja. Háromszori rohammal sem sikerül kifüstölni belőle az ellenséget, amely ezúttal nemcsak löfegyverrel, de hangszórókkal is küzdött ellenünk.

Vesztett ügyet szolgáltok, adjátok meg magatokat, nem lesz bántódástok, túlerőben vagyunk — ordították felénk a propagandaautókra szerelt erősítők. Puska- és gépfegyvertűzzel, majd hurrá előre kiáltá-

sokkal válaszoltunk a felhívásra. A hangszórók elhallgattak egy ideig, majd ismét rikácsolni kezdtek, de most már ígéretek helyett trágár szitkokat szórva felénk.

16-án Zdenci falunál váltottuk fel a IV. brigádot — jegyezte fel Cservenák Imre. Innen éjszaka indultunk Gornje Vinovo felé. Reggel érkezünk meg. A legénység rögtön beásta magát. Délután Jontovics Rudolf brigádkomisszár értekezletet tartott, amelyen elmondta, hogy miért jöttünk Horvátországba.

Éjjel az előőrsök néhány fehérbe öltözött ellenséges katonát vettek észre, amint az állásaink felé közelednek. Puska- és gépfegyvertűzzel riasztották el őket. Később a tüzérség lépett működésbe...

Ezen a napon délután négy óra körül mintegy hétszáz ellenséges katona támadta meg čadjavicai állásaiban a Petőfi-brigád. Noha ez volt az első komoly ütközete, jól tartotta magát. Mivel azonban meglehetősen széles fronton húzódott széjjel, vissza kellett vonulnia a Dobrić—Donje Bazja vonalra. Az ellenség Crnacban maradt.

A brigád egyik zászlóalja Milanovacnál elzárja a Crnac felé vezető utat, majd fő erőivel, a Topoljak—D. Bazja térséget szállja meg, védekezésre rendezkedve be, és keletről ugyanezt teszi a Podravska Slatina irányába húzódó úton.

Január 20. A 16. és az 51. hadosztály közös feladatot kap. A Čadjevica—Starin—Vranješevci—Noskovci vonalon kell megtámadnia az ellenséget, kijutva az új Dráva-csatorna partjára. A 264. német hadosztály, a 11. légi hadosztály, részei, továbbá usztrasák és egyéb csatlós egységek néznek velünk farkasszemet még egy hadosztálynyi létszámban, s mintegy 30 tank és páncélcocsi, meglehetősen erős tüzérséggel. A Petőfi-brigád harcmezeje sík, egy bucka sincs rajta, hogy megbújhasson mögötte a katona, és törődöttek is már a harcosok a mindennapi csatározásoktól. Erre az alkalomra egy tankelhárító ágyút is kaptunk, melyet a II. brigád bal szárnyán, a Vranješevci—Starin főútvonal mentén vetettek be.

Az én zászlóaljam — írja Cservenák Imre — 20-án Rostovacra sietett. Itt még az előző napon németek voltak. Koromsötétben értünk az állásokba. Egész éjszaka és még másnap is azt erősítettük. Nagy ágyútűz hallatszott, alighanem bekerítették bennünket három oldalról. A legénység hangulata kitűnő volt. 22-éig maradtunk itt. A szlovák brigád váltott fel bennünket, és még délelőtt Kozicára mentünk. Este értünk oda. A legénység nagyon fáradt volt, még enni sem akart. Másnap fertőtlenítettek bennünket, de csak az egyik századot, mert azonnal Medincire kellett indulni. Itt tartózkodtunk 25-éig. Hajnalban egy falut támadtunk meg, a nevére már nem emlékszem...

Virág Jánosék egysége az erdőben tanyázott. Este a III. zászlóalj váltotta fel őket, és visszamentek Nova Bukovicára. 26-án azonban Starinba siettek ismét, mert a II. zászlóalj az éjjel súlyos veszteségeket szenvedett. Handó István volt az egység parancsnoka, aki éppen odavalósi. „Három napja vagyunk a Gornji Miholjac-i erdőben — mondja —, és az emberek már alig várják, hogy pihenő legyen vagy harc. Lesz, ami lesz, csak történjen már valami. Ruházatunk gyenge, főleg a cipőink rongyosak...”

Ki tudja, lehet, hogy éppen ez keserítette meg annyira egyesek életét, hogy képesek bizonyultak most már mindenre, még a legrosszabbra is. Annyi bizonyos, hogy a szenvedés nem a legjobb tanácsadó, de annál kitartóbb és meggyőzőbb.

Az ellenség mindenhol megtámad bennünket — panaszkodik egy Faragó nevű harcos is — ahol csak megpihenünk. Így volt ez minden brigádban, nemcsak nálunk. A harcosok ázva-fázva, fáradtan, de elszántan küzdöttek... És állítását az I. brigád parancsnoka is megerősíti jelentésében, hangsúlyozva, hogy a brigád egységeire mindig bizton számíthatott.

Íme egy hadijelentés is. 1945. január 26-án küldte a brigád parancsnoksága a hadosztálynak. (A tartományi pártvezetőség irattára, 5551. szám.) Egyebek között ez áll benne:

A III. zászlóalj egyik százada a vranješevci gát bal oldalát védi.

Az I. zászlóalj egyik százada a Vranješevci felé vezető út jobb oldalán levő állásokat tartja.

Az első zászlóalj két százada a Vranješevci és Starin közötti térséget támadja, nyugatról pedig Starint.

A II. zászlóalj Starint ostromolja.

A III. zászlóalj egyik százada a Suševo irányában bevetett ágyúkat őrzi.

A III. zászlóalj egyik százada oldalról az Adolfovac felőli térséget ellenőrzi.

Ezen a szakaszon a XV., azaz a Petőfi-brigád helyenként felvette a harcot is. Az ellenség néhol keményen támadott. Innen a brigád a Višnjica—Novska—Vaška vonalán levő állásokba vonult és a 16. hadosztály jobb oldalát védi...

És február folyamán sem szünetelnek a harcok. 6-án telefonon kaptuk a hadosztálytól a parancsot, hogy még az éjjel két zászlóaljjal szálljuk meg a levinovaci szakaszt a hum—voćini út irányában. Egy napig maradtak itt az egységek a IV. vajdasági és a VI. bródi brigáddal együtt. A túlerőben levő ellenség elől rövid harc után az em-

lített két brigád visszavonult, és a mi zászlóaljunk volt a hátvédjük.

Az erről szóló február 12-i jelentésből kitűnik (a tartományi pártvezetőség irattára, 5552. szám), hogy 21 000 töltényt használtak el a mieink, 2 visszamaradt puskát, 1 gépfegyvert, 2000 töltényt és 10 nehéz aknát zsákmányoltak. Négyen sebesültek meg mindössze. Különösképp Stike József, az I. zászlóalj 1. századának a parancsnoka tűnt ki a harcokban, aki gépfegyverével sikeresen távol tartotta az ellenséget mindaddig, amíg csapatteste vissza nem vonult. Kis Iván nevét emlegeti továbbá a jelentés. Ez a Mala Barna-i harcos sebesülten sem engedte ki kezéből a géppuskát. Majd Horvát Mirko parancsnokot dicsérik még meg, aki ügyesen manőverezett a századával.

A III. zászlóalj parancsnokával azonban már elégedetlen Kis Ferenc, a brigád parancsnoka és Jontovics Rudolf komisszár; ők írták alá ugyanis a jelentést. Állítólag nem fogta fel komolyan a parancsokat, és emiatt a IV. zászlóalj is veszélyben forgott. Az írás szerint az I. zászlóalj egyik századkomisszárja is felelőtlenül viselkedett, nem serkentette kellőképpen a legénységet. A IV. zászlóalj politikai biztost pedig idejekorán figyelmeztettük — írták a hadosztálynak —, hogy viselje gondját a legénységnek, amely huszonnégy óráig semmit sem evett, mégsem gondoskodott az élelemről. A fegyelmi eljárás lefolyása végett mindhárom elvtársat a hadosztály-parancsnokságra küldjük, a negyediket viszont, aki eldobta a puskáját, hadbíróság elé kell állítani. Baj volt az is, hogy a brigádok visszavonulása nem folyt megfelelő rendben. A bródiak nem is értesítettek bennünket szándékukról, minek folytán egész közel engedték magunkhoz az ellenséget.

Az I. és a II. zászlóalj ezután — február 8-án — Mojkovac—Ada—Terézmező irányában vonult vissza, és a brigád itt tartózkodó egységeivel együtt Barcsnál átlépte a Drávát. A III. és a IV. zászlóalj azonban amíg Novska—Vaška térségében tartózkodott, állandó felderítő-tevékenységet folytatott. Itt támadta meg őket 14 óra tájban az ellenség, hogy elvágja az útjukat Barcs felé. Mi a Dráván túlról ágyútüzzel támogatjuk egységeinket. 15 órakor Budakovac felé vonulnak vissza folytonos tűzharc közepette, és éjszakára beásták magukat. A III. zászlóalj védi ki a támadásokat, míg a IV. zászlóalj Detkovac—Gradina—Karadjordjevo felé tart, ahol megint csak a III. zászlóalj tartóztatja fel az ellenséget, hogy a IV. zászlóalj előkészítthesse számára a következő állásokat, majd Novi Gradacnál az átkelés is a Dráván. 10-én este sikerül is nekik átjutniuk a folyón, noha közben páncéloserősítést is kapott az ellenség. Így aztán együtt van

megint a Petőfi-brigád, és végre a magyarországi Petendre indul — több napos pihenőre.

Egy fennmaradt jelentésből, egyebek között, még az is kitűnik, hogy ezekben a napokban nemcsak az ideiglenes fegyvernyugvás, de még az időjárás is kedvezett a fáradt legénységnek. (A brigád parancsnokságának jelentése a 16. hadosztályhoz; a tartományi pártvezetőség irattára 5553. szám.)

Petenden egyébként egy pártértekezlet is volt, amelyen a brigád sikereit és fogyatékságait elemezték a felszólalók. És hogy Petend felé menet Drávatamáson, Kastély-Dombon, Zádoron és Szent Mihálypusztán át, majd később Lócsön és Ilocskán szépen fogadott bennünket a lakosság. Néhány nagygyűlést is tartottunk az itteni magyarokkal, amelyeken különösen a fiatalok jelentek meg tömegesen. Figyelmesen hallgatták szónokainkat, és csakhamar megszerették a partizándalokat. A magyar katonanótákat együtt énekelték a mieinkkel, de szívesen dúdolták a szerb szövegűeket is, melyeknek a jelentését le kellett nekik fordítanunk.

Egészen március 6-áig tartott ez a viszonylagos békés életmód, így aztán nyugodtabban számba vehettük a tényállást, megállapítva mindenekelőtt, hogy a brigád a nehéz harcokban és a folytonos manőverezések közepette összeszokott, jócskán megedződött, és a gyakorlatban tett szert valamelyes harci készségre. S hogy mégis akadtak a sorainkban gyengék és kishitűek, ahhoz talán a már előbb felsorolt okokon kívül az is hozzájárult, hogy 1945 tavasza közeledett immár. A háború nem egy fronton a vége felé járt, és a kimeneteléhez is egyre kevésbé fért kétség: a hitleri hadsereg saját területein agonizált a szövetségesek egyre szűkülő gyűrűjében. És ezekben a napokban mintha új erőre kapott volna a katonában az életféltség ösztöne. Arra gondoltak, hogy most már csakugyan értelmetlen lenne elesni, ha eddig ép bőrrel sikerült megúszni ezt a világháborút.

Elég az hozzá, hogy egynéhányan mitőlünk is hazaszöktek, kiagyalt rémhírekkel igazolva magukat az ijedt hozzátartozók előtt. Másként a jó topolyaiaknak is alig jutott volna eszükbe küldöttet meneszteni a frontra, hogy megtudakolja a valót. A legnagyobb lógós csoportot Szabadkán gyűjtötték össze a hátországi helyőrségek, és Varga István parancsnokhelyettes innen vezette vissza őket a brigádba március elején.

A lógósok terjesztette rémhírekkel kapcsolatban írta 1945. január 18-án a Novi Sadon megjelenő Szabad Vajdaság:

Több száz magyar topolyai férfi, és néhány nő önként belépett a Petőfi-brigádba, hogy fegyverrel a kézben harcoljon a fasizmus ellen.

Ezek a magyar alakulatok valahol a Dunántúlon harcolnak, és ezzel kapcsolatban egy-két felelőtlen elem azt híreszteli, hogy a Petőfi-brigád nagyobb része megsemmisült. A topolyai Egységes Népfront szervezete ezért kiküldte Sinkovics Dezsőt, hogy a Petőfi-brigád topolyai tagjait keresse fel és az itthon maradottak megnyugtatására hozzon tőlük leveleket. Sinkovics a megbízatásnak eleget tett, és úgyszólván a Petőfi-brigád összes topolyai tagjaitól közös levelet hozott, amely így szól: Topolya népéhez és otthon maradt hozzátartozóinkhoz!

Mi, a Petőfi Sándor magyar brigád katonái azzal a határozott céllal jöttünk el hazulról, hogy segítsünk a minket felszabadító hadseregnek, a Tito marsall hadseregének legyőzni a fasisztákat. De nemcsak a fasizmust akarjuk megverni, hanem egy új demokratikus államformát akarunk felépíteni. Mi jó katonák akarunk lenni, sokoldalú harcosok, hogy méltók lehessünk brigádunk nevéhez, de méltók akarunk lenni Tito marsallhoz, a népek szabadságának legtökéletesebb harcához. Ehhez bizony fegyelem kell, mégpedig vaskorcs és acélakarat. Néha ez fáradsággal jár, de ha a fasizmus urainak tudtunk izzadni napkelte-től napnyugtáig éveken keresztül, akkor most, amikor a munkásság, a nép érdekeiért harcolunk, nem ismerhetünk fáradságot. A nép szabadságáért, gyermekeink szabad jövőjéért az életünket is feláldozuk.

Azok a gyáva és rémhírterjesztő puhányok, akik hazaszöktek, akik szökésüket rémhírek terjesztésével akarják igazolni, akik otthon is csak hangoskodtak, akik szökésükkel és rémhírterjesztésükkel a fasisztákat támogatják, be akarják mocskolni brigádunk becsületét és jó hírnevét, reszkessenek, mert amíg egy fasiszta lesz, amíg egy csepp vér lesz az ereinkben, a fegyvert nem adjuk ki a kezünkől. A leszámolásnál fegyverrel a kézben mi is ott leszünk, és jaj lesz az árulónak. Lemoszuk ezt a szennyet is a magyar névről árulóink vérével. Mély felháborodással utasítjuk vissza a rendbontók és árulók azon állításait, hogy brigádunk tagjai közül igen sokan meghaltak, de még többen megsebesültek. A valóság ezzel szemben az, hogy a Petőfi-brigád tagjai közül a mai napig sem egyetlen sebesültünk, sem pedig hősi halottunk nincs, annak ellenére, hogy a kapott parancsot a brigád minden tagja a legpontosabban teljesítette és a jövőben is teljesíteni fogja. Mi, a brigád tagjai ígérjük, hogy továbbra is rendületlen hűséggel szolgáljuk azt a zászlót, amelyre fogadalmat tettünk, hogy ezáltal is méltók lehessünk Petőfi nevének viseléséhez. Örömmel tudatjuk Topolya népével és a Petőfi-brigád harcosainak hozzátartozóival: nemhogy megsemmisültünk volna, hanem még szaporodtunk. Hozzánk csatlakozott az a Petőfi néven szereplő magyar szabadságharcos alakulat, amely már 1943 óta

vívja a népek szabadságáért a felszabadító harcot. Ebből is látszik, hogy nemcsak Topolyáról jöttek és vannak szabadságharcosok a Népfelszabadító Hadseregben, hanem Jugoszlávia többi vidékéről is. Ez a bizonyítéka annak, hogy nem egy közös eszmét hajszolunk, hanem egy közös igazságos jövőért harcolunk.

Dunántúl, 1945. január 10.

Ezt a közös levelet mintegy ötszáz topolyai brigádtag írta alá, kérve, hogy hozzák nyilvánosságra...

Mondani sem kell talán, hogy milyen nagy megnyugvást hozott az üzenet a szülőknél és a feleségeknél éppúgy, mint mindazoknak, akik állandóan a magyar brigádra hivatkoztak, miközben a testvériség eszméjét terjesztették, különös tekintettel a környezetre, amely még nem siratta el a megszállók áldozatait, és a bosszúvágytól sem volt egészen mentes.

Jóllehet időközben már nem is egy halottja és sebesültje volt a harcoknak.

Január 13-án szenvedtük el az első súlyosabb veszteségünket, amikor az I. vajdasági brigád bal szárnyán küzdöttünk Čadjavicánál a lövedékek és a hangszórók ellen egyaránt. Az éjszaka folyamán hárman vagy négyen estek el, Sípos István, a zászlóalj komisszárhelyettese pedig súlyosan megsebesült.

Cservenák Imre feljegyzései alapján közöltem már az olvasóval, hogy január 25-én zászlóalj egy falut támadott meg Medinci környékén. Azt azonban még nem mondtam el, hogy a politikai azt is látta, amint egynéhány sebesültet húztak ki az állásokból. Kókai Mihályra ismert az egyikben. Rajta kívül egy halottat is hátravittek, de róla csak annyit tud, hogy bajsai volt.

Virág János arra is emlékszik, hogy itt esett el Nagy István is, a III. zászlóalj harcosa, Zsáki Jánost meg elfogták a németek. Zsáki Ferenc is velük volt, de neki sikerült valamiképpen visszajutnia az egységhez.

A február 6-i ütközetről szóló jelentést is idéztem, amelyből azonban kitűnik még, hogy huszonnyolc elvtárs tűnt el a harcok folyamán és ötvenhétnek nyoma veszett a visszavonuláskor; ezek még másnap sem kerültek elő.

Amint az már lenni szokott, a Petőfi-brigád legnagyobb hadi tetteinek, a bolmáni ütközetnek, sem csak egy története van.

A kezdetét például a hadtörténészek írták meg.

El-elcsodálkozva még évek múltán is, hogy milyen hazárdjátékot folytatott Hitler a hadseregével, ami természetesen felemésztette a stratégiai tartalékokat. A helyzet pedig már kilátástalan volt. S hogy ne lássék annak, Berlin erőszakolja az ellentámadásokat a keleti és a nyugati frontokon egyaránt. Minden ilyen irányú kísérlet persze vérbe fúl. S csak ekkor — amikor aztán már valóban nincs más megoldás — szűkíti végre a védelmi területet.

Ekkor képződik a szerémségi front, mintegy a keleti arcvonal folytatásaként, s azzal a céllal, hogy biztosítsa a német erők visszavonulását Görögországból, Albániából és Crna Gorából. A frontnak a berlini tervek szerint voltaképpen a Száva folyótól délre kellett volna megállítania az áradatot. Kénytelenek azonban a Drina, a Boszna, a Vrbas és az Una folyó vonalán megállni.

Románia és Bulgária ugyanis számukra nem létezik többé, a Jugoszláv Népfelzabadító Hadsereg pedig szakadatlanul, fergetegesen és minden ponton támad.

Katonai szempontból indokolatlannak látszik, hogy a német egységek ilyen görcsösen ragaszkodnak a Balkánhoz, amikor a háború hulláma már Berlin felé közeledik. Hogy mégis miért igyekszik tartani Hitler a félszigetet? Először is így próbálja biztosítani a déli szárnyat, amely a dunai síkság felől védtelen. Másodsorban pótolni igyekszik az elveszített keleti területeket, hogy elláthassa élelemmel a hadsereget. Végül pedig: mindenáron meg akarja gátolni az itteni népek esetleges bevetését a szövetségesek oldalán. Hitler tehát nem adja fel a Balkánt.

1945 februárjában Jugoszlávia területén tartózkodik a 97. német had-

44. Kis Ferenc utolsó fényképe (A motor-
kerékpárt Dušan Doronjski, a XII. brigád
parancsnoka vezeti)

45. Fehér Sándor

46. A barcosok csoportja a lerombolt Bolmánban

47. A Petőfi-brigád előrse Bolmán térségében

48. Brigádszemle Petenden

49. Bolmán felé menetel a Petőfi-brigád

osztály — a 228. és a 237. hadtest, több önálló egység, mintegy 40 000 katona — Isztriában és Julijska Krajina térségében. Itt van továbbá Lehr tábornok 300 000 főnyi úgynevezett E-csoportja, aztán a 41. hadosztály a Dráva szektorán, a 34. Szerémségben, Kelet-Boszniában és a Száva mentén, a 21. hegyi hadtest Szarajevónál, a 15. pedig Kordun, Lika és Gorski Kotar környékén. Két fehérorosz hadtest Vlaszov tábornok parancsnoksága alatt Horvátországban védekezik, és végül a 49. tartalékadosztály Banja Luka vidékén és a Száva-melléken. Ezenkívül persze temérdek rendőrszázad, usztasa, domobrán, Draža Mihajlović-féle csetnikegység, valamint Rupnik, Nedić, Ljotić és más kisebb-nagyobb csatlósok csapattestei.

A helyzetük azonban egyre kilátástalanabb. És most már nemcsak azt látszik lehetetlennek, hogy fenntartsák a különben is ki tudja hány-szor átszervezett és „tervszerűen megrövidített” frontot, de azt is, hogy egyáltalán megmeneküljenek a teljes megsemmisüléstől.

Az utolsó kísérlet ez 1945 februárjában és márciusában, hogy javítsanak a helyzetükön. Magyarországra, Budapest felé szeretnének kitörni.

Szerémségben nem sikerült.

Megpróbálják a Dráva mentén.

Igy ugyanis nemcsak a visszavonulás válna lehetségessé csapataik számára Magyarországon át, de hátba támadhatnák a Balatonnál harcoló szovjet csapatot is. De ettől eltekintve is mindent fel kell tenni a vállalkozásra, különben Szlovénia és Ausztria felé kell menniük, itt pedig aligha kerülnek el a végleges bekerítést.

Végül is Bolmánnál létesítik a legnagyobb hídfőt. Sőt a legutóbbi jelentések szerint erős egységek keltek már át a folyón, és még mindig szakadatlanul szállítják őket a gyors motoros csónakok. Hegyek, nagyobb erdőségek nincsenek a túlsó oldalon. Az út úgyszólván szabad...

De hadd folytassam most én a történetet, úgy, ahogyan azt a brigád parancsnokságából figyelemmel kísérhettem, főként az időrendi sorrendre, a csapatmozdulatok ismertetésére és a legszükségesebb adatokra szorítkozva — a könnyebb áttekinthetőség kedvéért.

Március 6-án a hadosztályparancsnok telefonon rendeli el a brigádparancsnokságnak, hogy az egész brigád siessen Petlovac—Bolmán irányába, s vegye fel a kapcsolatot a II. Vajdasági brigáddal, mivel az ellenség átlépte a Drávát. A parancsnok és a kommisszár azonnal indult is a felderítő századdal, a törzskar főnökének és nekem pedig a zászlóaljakkal kellett követnünk őket.

A II. vajdasági brigád parancsnokságán értesülnek arról, hogy a né-

metek már Bolmán felé törnek előre. A két parancsnokság megállapodása értelmében a II. brigád Bolmántól Jagodnják felé húzódik, a Petőfi-brigád pedig majd Bolmánál veszi fel a harcot az ellenséggel és Majska Medjáig tartja az arcvonalat.

A megbeszélrt terv azonban csak részben valósult meg. A Petőfi-brigád egységeinek ugyanis nem sikerült megütközniük Bolmán előtt a németekkel. Az ellenség előbb ért a faluba, és így a mi három zászlóaljunk a petlovac—bolmán—beremendi út keresztesződésénél foglalta el az állásokat; a negyedik zászlóalj tartalék.

Innen indítottuk az első támadást, és rövid, de heves harcok után visszaszorítottuk az ellenséget és bevettük Bolmánt. A németek azonban hamarosan erős ellentámadásba lendültek, és visszafoglalták a falut. A mieink visszahúzódtak előbbi állásaikba.

Délelőtt 11 órakor még egyszer megrohamozzuk Bolmánt, heves aknavetőtüzzel készítve elő az akciót. Hiábavaló azonban a parancsnokok és a harcosok igyekezete, Bolmán északi részéig jutunk csak el. Mindkét fél jelentős veszteségeket szenved.

Itt ásták be magukat egységeink, és egész éjjel folytatták a harcot az ellenséggel, anélkül, hogy kimozdultak volna állásaikból. Másnap reggel azonban ismét kiszorította őket a német a faluból, és megint itt vagyunk az útkeresztesződésnél.

Délután két óra körül indulnak újra egységeink a falu visszafoglalására, ezúttal a VII. vajdasági brigád támogatásával. A támadás azonban most sem jár sikerrel, veszteségeink pedig nagyok. Ismét az útkeresztesződésnél levő állásokból kell folytatnunk a harcot, méghozzá egészen március 9-éig.

Március 9-étől 12-éig a Petőfi-brigád a Majska medja—bolmán—petlovaci vonalon, a téglagyárnál húzódo fronton tartóztatja fel az ellenséges támadásokat. 12-én érkezett meg a váltás, és a hadosztály második védelmi állásaiba vezényelnek bennünket, és itt is maradunk március 16-áig. Kivéve egyik zászlóaljunkat, amely továbbra is az első vonalban harcol.

Ezzel esett meg, hogy akaratlan szóba elegyedett az ellenséggel. A petlovaci téglagyártól jobbra levő erdőben harcoltak a fiúk, és csak egy kis tisztás választotta el őket a németektől. Egy tűzszünet alkalmából átszól valaki a németek közül: kik és mifélék vagytok ti odaát? És a válaszon — hogy a magyar brigád ez itt bizony — alighanem elcsodálkozott az illető, mert így felelt: a magyarok a mi szövetségeseink!?

Egy március 15-i jelentés szerint ugyanis, amelyre különben még visszatérek, ekkor már 181 sebesültje és halottja volt az ellenségnek,

közöttük 1 tisztt és 4 altisztt. Tizenvalahányat élve fogtunk el és a III. hadsereg parancsnokságára kísértük őket. Ezenkívül 50 puskát zsákmányoltunk, 4 gépfegyvert, 3 golyószórót, 11 géppisztolyt, 7 revolvert és 11 sátorlapot. Mintegy 180 000 töltényt lőttünk ki rájuk és több mint 1000 aknát.

A többiek március 12-e és 16-a között a löcs—berementi hadállásokat erősítik. És volt bizony, hogy elégedetlenkedtek a harcosok, szívesebben mentek volna vissza az első vonalba, mintsem hogy itt a csontkeményre fagyott földet kapargassák. A komisszárnak kellett megmagyaráznia, hogy az árokásás sem mellékes tennivaló egy ilyen nagyszabású hadműveletben.

Március 16-án és 17-én lendült újra támadásba egész hadosztályunk és ily módon a Petőfi-brigád több egysége is. A mieink a Dráva és a Majska Medja falu közötti szakaszon küzdenek, továbbá Bolmán és a Djordjev Dvor-i pusztá felé eső térségen.

Március 21-éig harcolunk itt váltakozó szerencsével, majd a Népfel szabadító Hadsereg többi egységével egyetemben az ellenséges hídfőt szorongatjuk egyre erősebben. Időközben ugyanis kiderült, hogy befellegzett a németek magyarországi offenzívájának, és az ellenséges parancsnokság kiadta a parancsot, hogy valamennyi egységünk vonuljon vissza a Dráva jobb partjára.

A harcok persze ezzel még nem szűntek meg. Továbbra is elszántan támadnak bennünket, hogy csapataik zavartalanul átkelhessenek a folyón. 17-éről 18-ára virradó éjjel a 16. hadosztály jobb szárnyán például elfoglalják Torjancit. Másnap azonban az I. és a IV. brigád, egy bolgár ezred, valamint a Vörös Hadsereg motorkerékpáros csapatteste segítségével kiűzte őket a faluból.

Március 20-áról 21-ére virradó éjjel a németek a tüzéségük egy részét is átmentették a Dráván, és a kozák csapatok is velük mentek. Amint azonban nyilvánvalóvá vált, hogy visszavonulóban van az ellenség, fergeteges támadásba kezdett a 16. és az 51. hadosztály valamennyi egysége.

Az I. brigádnak nem is kellett sokat küszködni, hogy bevonuljon Baranjsko Petrovo Selóba, továbbbúzva a németeket. Nem sokkal később már Novi Bezdán is a mienk. És még aznap éjjel 11 órakor kijut végre a Drávára.

A többi egység is egész nap az ellenséges hátvédeket pusztítja, míg nem teljesen fel nem számolják a hídfőt. A Petőfi-brigád két zászlóalj Bolmán és Majska Medja térségében ténykedik.

Március 22. A 16. hadosztály egységei közül az I. brigád a Solnice—Gakovac vonalon áll, a II. brigád Gakovac—Staro Selo között tar-

tózkodik. Két másik brigád a töltésen túli erdőben vigyázza a folyót. A Petőfi-brigád pedig a rommá lőtt Bolmánban van, amelynek üszkös falai közé lassan visszatér az élet.

És így írta le a csata történetét a haditudósító, az imént felsorolt adatok ismerete nélkül persze, melyekről ilyen részletesen akkor, a harcok zűrzavarában még a parancsnokságon sem tudhattak. Szalai István a III. hadosztály „Udarnik” c. lapjában jelent meg:

Csak előre fiúk!

Támad és győz a Petőfi-brigád.

Éjfél felé már a levegőben volt, hogy csakhamar történik valami rendkívüli. Az erdő irányából ágyúdörgés és puskaropogás hallatszott. Kora hajnalban aztán valóban megjött a parancs: gyorsított menetben előre. Elszántan, gyors léptekkel indul egységünk a megadott irányban. A fiúk nagyszerű hangulatban vannak, érzik, hosszabb szünet után most ismét megmutathatjuk, hogy hadosztályunk legfiatalabb brigádja harcokészégben, lendületben nem marad el az annyi dicsőséget szerzett többi brigád mögött.

Kis Ferenc kiadta a parancsot, és megkezdődött a roham a falu ellen, ahová befészkeltek magukat a banditák. A III. és IV. zászlóalj szétváltak, két irányból támad, az élen maga a hős parancsnok, Kis Ferenc jár. Néhány pillanat múlva felhangzik a harsány kiáltás: „Előre, fiúk!”

A harc elkeseredetten tombol. A golyózápokban ott áll Jontovics Rudolf, a politikai biztos. Futárok jönnek-mennek hozzá jelentésekkel és rohannak vissza újabb parancsokkal. Előnyomulás közben a brigád és a zászlóalj parancsnokai katonától katonáig mennek, bátorítják őket.

Alig egy óra alatt elérjük az első házakat. A III. zászlóalj két rajvonalba fejlődve rohamozza az országutat védő németeket. Az egyik betonbunkerből váratlanul erős gépfegyvertűz állítja meg őket. Cservenák Pál, a zászlóalj politikai biztosa pillanatok alatt határoz, és néhány bajtárssal megrohamozza a gépfegyverállást. Rövid és elkeseredett harc után a fasiszták kiugrálnak a bunkerből, pánikszzerűen elmenekülnek. Ketten közülük néhány lépés után holtan zuhannak a földre.

Minden házáért, pajtáért elkeseredett harc folyt, s a falut végül is elfoglaltuk. Gyorsan felvettük az összeköttetést a hadosztály többi egységével. Telefonistáink közvetlenül az első vonal mögött bátran, fáradhatatlanul végezték kötelességüket, és percek alatt megteremtették az összeköttetést a parancsnokság és az első vonal között.

A falu felszabadult. A németeknek 150 halottjuk volt, néhányat foglyul ejtettünk, öt gépfegyvert és sok más hadianyagot zsákmányoltunk . . .

Egy másik cikkben Szalai arról írt, hogy 6-án reggel 8 órakor hozták be a futárok az első ellenséges röpcédulákat a parancsnokságra. Német, magyar és szerb nyelven, szinte menetrendszerűen kinyomatták, mikor hová érkeznek a feltartóztathatatlan előrenyomulásuk folyamán. Így valahogyan: 8 órakor Bolmánban leszünk, 10-kor Siklóson, ekkor és ekkor Pesten . . .

A környékbeli falvak német ajkú lakosai már készülődtek is a fogadtatásukra. Később, miután látták, hogy elakadt valahol a bérgéret offenzíva, elmenekültek a mieink elől. Petlovacon frissen sült fánk és rotogyó gulyás maradt vissza az egyik elhagyott német ház konyhájában.

— Nem mertünk enni belőle — írta a tudósító —, attól tartva, hogy mérgezett.

Előfordult ugyanis az ilyesmi. Aláaknázott küszöbökre léptek és kézigránáttal összekötött kilincseket nyomtak le harcosaink, legfőképpen Bolmánban. Az ottani postán az egyik elesett bajtárs teste alá dugták a robbanóanyagot, hogy a levegőbe röpítsék szanitéceinket. Egy petlovaci házban rádióleadót is találtak a mieink, amelyet szétvert ötödik hadoszlopos gazdája, mielőtt elhagyta volna otthonát.

Az újságírás a brigádban persze nem merült ki a hadosztály lapjának küldendő jelentések megfogalmazásában. A csata első reggelén szét kellett szaladni például a faluban, s beszervezni a kocsikat a sebesültek szállítására, de más feladat is akadt bőven. Mégis a kulturális munka volt a legfontosabb, egyebek között a brigádújság elkészítése is. Március 6-ától 16-áig, a harcok közepette három száma jelent meg. Rendszerint Kis Ferenc József működtette a sokszorosítót és Oravec Károly volt a fotóriporter. Mindketten Topolyáról indultak a brigáddal. Szalai februárban került közéjük.

Szobocsán Míjónak, a brigádtörzs vezetőjének, bolmáni története az ütközet utolsó napjaihoz, jobban mondva éjszakájához fűződik. És vezérmotívuma az, hogy bizony sokkal jobban felszerelt ellenféllel veredett meg a brigád az 1945. évi márciusi napokon.

Majska Medja előtt harcolt az ellenséggel a II. zászlóalj. Oda siet Szobocsán az egyik futár társaságában, aki állítólag jól ismeri a vidéket. A koromsötét éjszakában azonban eltévednek. A II. zászlóalj állásai helyett bejutnak a faluba, amelyet még a németek tartanak. Nagy csöndben lopakodnak az utcán — meséli a törzstiszt —, és egyszer csak hallják ám, hogy rádiókészülék füttyög-sistereg az egyik házban. Tud-

tuk, hogy a mieink nincsenek a faluban, ennél fogva csak az ellenség lehet. Méghozzá a rádióállomásról ítélve holmiféle parancsnokság. Szétnézünk nagy óvatosan, de furcsamód csak ebben a házban észlelünk mozgást. Nehezen képzelhető el, hogy egyedül csak a rádiósok maradtak, habár az ilyen kavarodásban minden lehetséges. Mindegy. A házat figyeljük most már erősen, elhatározva végül is, hogy elfogjuk vagy megsemmisítjük a visszamaradt csoportot. Berontunk hát a szobába. A három bent levő németnek arra sem maradt ideje, hogy a fegyvere után kapjon. Foglyul ejtettük őket, és a miénk az ép rádióleadó is. De akadt itt még két golyószóró, egy revolver és más egyéb apróság. A németek elmondták, hogy ők is éppen most akarták elhagyni a falut. A hír gyorsan elterjedt harcosaink körében. A zsákmányra gondolkodnak persze, és nem arra, hogy eltévedtünk...

Takács Sztévó, Proić Željko és Horvát Vidović Marko harcosok megemlékezésében is központi helyet kapott az a tény, hogy harc közben egészítette ki fegyverzetét a csapattest. Minden századnak van már néhány gépfegyvere, mesélik örömmel, minden harcosnak puskája és mind több az aknavető is. Egyesek orosz géppisztollyal tüzeltek, másoknak parabellum pisztoly lóg az oldalán. Lőszerben sincs már hiány. Sőt később két tank is a segítségünkre sietett, majd a katyuskák. Ágyúzástól hangos a baranyai síkság, kézigránátok robbannak szerte és gépfegyver zakatol. Sok német elpusztult, de a mieink közül is jó néhányan estek. Mint például Kis János, a kis Kis, az I. zászlóalj parancsnoka, Nagy Iván, Kanizsai József, Somogyi Géza, Zsulec Vendel, Soki Stevo és mások...

Virág János emlékezéseit olvasva érthető is, hogy a bolmáni csata csaknem valamennyi résztvevője egyik legmaradandóbb élménye a fegyverszerzés volt. Azzal kezdi a visszaemlékezését, hogy az ő századjának, amikor az ütközetbe indultak, mindössze 16 puskája és 2 gépfegyvere volt. 7 óra körül vissza kellett húzódnium Petlovac felé, majd 9 vagy 10 óra körül vonultak Bolmánra. Mi — mondja — a 2. században bátran haladtunk előre. A 3. századot azonban visszaszorította az ellenség, és megszakadt vele az összeköttetés. Így hát nekünk is vissza kellett vonulnunk, különben bekerít bennünket a német. Egy óra múlva támadtuk meg újra a cigányegyedben levő ellenséget. Itt Rác József tűnt ki. Szerzett magának golyószórót, egy németet lelőtt, egyet megsebesített, egyet pedig elfogott. És Fekete Ferenc szakaszvezető bátorságát kell még kiemelnem. 7-én visszaszorítottak bennünket. Délután Majcska Medját ostromoltuk, és itt sokan estek. 8-án visszavonultunk a téglagyárba, és a Petendre vezető országút mentén fog-

laltunk állást. Itt lelte halálát a topolyai Batty István is a németek erős aknavetőiben...

Az ütközetre emlékezve, Lőrök Péter harcos is a szákmányt emlegeti egyebek között, no meg a lőszerhiányra panaszkodik. Parancsot kaptunk — meséli —, hogy húzzuk ki a drótot az erdőben. Medjához érve azt mondták a tüzerek, hogy nem lehet bejutni az erdőbe, mert ott vannak a németek. Kértem, hogy miért nem lövik akkor őket? Azt válaszolták, hogy nem kaptak rá parancsot. Egy telefonistát menesztettem Kis Ferenchez, hogy megtudakoljam tőle, merre húzzuk a drótot... Később Bolmánban találtunk egy telefont. Nagy volt az öröm. Valaki lelőtt egy németet, és elszedett tőle mindent... Magyarosi Imre meg arról panaszkodott, hogy elfogytak az aknáik... Egy ház mellett húztuk a drótot, hogy zavartalan legyen az összeköttetés a fronttal. Hajnal felé jött a fiam, István, és mondja, hogy szedelőködjek, mert jönnek a németek. Azt kérdezem tőle, hogy mért engedik őket. Mire azt válaszolja, hogy nincs már lőszerük. Erre a komisszár kiment a harcosok közé megnézni, hogy mi van a lőszerrel...

Csík Ferenc pedig arról tudósít, hogy még külön ellentámadásba is kezdtek egyszer a gyors visszavonulás közben hátrahagyott aknavetőtalapatok visszaszerzéséért. Az országútról felfejlődve támadtuk Bolmánt — írja. A németek gépfegyvertüze fogadott bennünket. Egyik utcát a másik után foglaltuk el, egészen a cigánynegyedig. Itt már erősebb volt az ellenállás, úgyhogy délután két órakerültünk csak ki őket a faluból. De a falun túl levő folyóparton jól beásták magukat a németek, és innen nem bírtuk kifüstölni őket. A faluban néhány foglyot ejtettünk. Éjjel azonban erősítést kaptak, és másnap hajnalban visszavonulásra kényszerültünk. Így újra az ő kezükbe került a falu. Másnap azonban mi kaptunk segítséget az V. eszéki és a VII. vajdasági brigádtól, de ekkor már nem bírtuk elfoglalni az egész falut, csak a feléig jutottunk nagy veszteségek árán. Később a téglagyártól jobbra egy kis erdőben vetettük meg a lábunkat. Az erdő fedezete alatt az aknavetőket kivittük egészen az első lövészárkok elé, hogy közelebből verethessük a németeket. Erre ők egy olyan fergeteges ellentámadásba kezdtek, hogy menekülniük kellett az aknavetőöknöknek is. Nem is tudták magukkal vinni az aknavető talapatát; ott maradtak bizony az ellenségnél. És ekkor indultunk mi ellentámadásba, hogy visszaszerezzük őket, ami sikerült is. Ez volt a sok közül egyik legérdekesebb csatánk...

A már többször említett Bányai József egy olyan mozzanatra emlékszik, amely egyebek között arra is utal, hogy nemcsak rohamokból és

visszavonulásokból, lövöldözésből és zsákmányolásból állt az ütközet, de kevésbé ismert és messzebb ható vonatkozásai is voltak.

A csata napjaiban toppant be késő este a brigádparancsnokságra Kis Juliusz hírszerző. Még hárman jöttek vele. Azt a feladatot kapták a hadosztálytól, hogy végezzenek csendes felderítést éppen a mi hadállásaink térségében. Ki kellett fürkészniük, hogy hol vannak pontosan az ellenséges lövészárkok, milyen erővel rendelkezik a német, sőt, hogy melyek a további tervei.

A brigádparancsnok utasítja az első és a második vonalban levő petőfistákat, hogy engedjék előre az elvtársakat, majd ügyeljenek arra is, hogy épségben visszatérjenek. Jaj lesz annak, aki rájuk lő esetleg! Meg kell e célból erősíteni az őrségeket, nehogy elszunnyadjanak, és tudatni velük, hogy mindaddig a helyükön maradjanak, amíg ugyanazon az úton vissza nem jönnek a hírszerzők. Bányát osztották be az őrséghez a kijelölt helyen, aki akkor szakaszvezető volt.

Ültünk ott a sötétben, és vártuk vissza a felderítőket — meséli Bánya. Nagy a csönd, egyetlen lövés se hangzott el az éjszakában. Legalább a tücsök ciripelne, vagy egy bőregér húzna el a fejünk fölött! De alighanem még írmagjuk sem maradt ebben az embertelen küzdelemben. Seholy semmi nesz.

Az éjszaka hosszú, számunkra talán ez volt a leghosszabb. Éjfél is elmúlt már, majd az egyest, sőt a kettest is elhagyta az óramutató. Szemünk belefáradt a hiábavaló nézésbe.

Vajon mi történhetett velük?

Egy jajszó nem sok, annyit sem hallottunk. Nem szólunk egymáshoz. Rossz az előérzetünk. Nem merjük kimondani gondolatainkat.

Végre mintha megmozdult volna valami előttünk a sötétben, vagy talán csak képzelődünk?

Látni még semmit sem látunk, mégis szinte biztosra vesszük, hogy közeledik felénk valaki.

Halkan mondjuk:

— Állj, ki vagy?!

És csodák csodájára, a megbeszélte jelszóval válaszol az ismeretlen!

Ők azok, semmi kétség. De miért nincsenek máris itt? Lassan mozognak, valamit cipelve maguk között. És csak ketten vannak! Tehát mégis bekövetkezett az amitől tartottunk. A harmadik bizonyára megsebesült, és őt vonszolják. A negyediknek pedig se híre, se hamva.

Felismerjük nagy nehezen a bajtársakat, és azt is látjuk már, hogy mit húznak magukkal.

Egy magatehetetlen némettel tértek vissza a vállalkozásból.

Felujjonganánk, ha lehetne, annál is inkább, mert öt-hat méternyire

tőlük megpillantjuk a másik két hírszerzőt is. Ők is egy németet von-
szolnak magukkal.

Szerencséjük volt: az ellenséges hadállások közvetlen közelében csíp-
ték el a német felderítőket. Leütötték őket szép csendben, talán kissé
erősebben is a kelleténél, hiszen még most sem tértek magukhoz.

Mindez persze a mieinkkel is megeshetett volna. És akkor bezegz
ők ébredtek volna fel csodálkozva az ellenséges árokban, hogy on-
nan meg a felsőbb parancsnokságra kísérik őket kihallgatásra...

Bánya József másik igaz története a bolmáni ütközettel kapcsolat-
ban talán még rejtélyesebben kezdődik, mint az előbbi. Sokan a mi
harcosaink és az ottani lakosok közül is valószínűleg csak most, hu-
szonvalahány év múltán, e sorok elolvasásakor értesülnek róla.

A csata egy másik napján Banya a brigádparancsnokságon vesztegel
és hallja, hogy Kis Ferenc holmiféle lepedőket emleget telefonálás köz-
ben.

— Azt gondoltam — emlékszik vissza a szakaszvezető —, hogy Rebola
elvtárs, a hadosztály törzstisztje tréfálkozik vele a drót másik végéről.
Nem ez lett volna az első eset. De hamarosan kiderült, hogy komoly
a dolog. Rám parancsolt ugyanis Kis, hogy azonnal kerítsem elő az in-
tendánst. Fehér lepedőket kell neki beszereznie.

Futás közben elmélkedtem csak afelől, hogy minek a fehér lepedő
a háborúban. Arra bizony még alighanem várni kell egy keveset, hogy
ágyban aludhasson a harcos.

Nem sokkal később hozza is már a szállítmányt a futár. Szép,
nagy, hófehér lepedők voltak, gondosan kivasalva és összehajtogatva.
Tizenvalahány darab gyűlt össze. Percek alatt összehordták a löcsi
asszonyok, nem is kérdezve, hogy mire kell. De akármire is gondoltak,
azt aligha sejtették, hogy fontos hadászati kellékkel járultak hozzá a
maguk módján a győzelemhez. Pedig erről volt szó.

Most hívja fel éppen telefonon a parancsnok a századparancsnoko-
kat, s utasítja őket, hogy a lepedőket terítsék ki és rögzítsék le a
földhöz az elülső sáncok mentén a tisztásokra. Méghozzá óvatosan,
nehogy észrevegye az ellenség. Tizenvalahány méternyi távolságra le-
gyen az egyik a másiktól.

A repülőinknek jeleztük velük, hogy hol vannak az állásaink. Így
nem kellett attól tartanunk, hogy a németeket bombázva kárt tesznek
majd a mi sorainkban is.

És ha már a lakosság segíteniakarásáról szóltunk, említsük meg a
nagy csatának még néhány ide tartozó epizódját.

Az itt következőről egy fennmaradt levél tanúskodik.

A bolmáni harcok idején a petlovaci téglagyárnál volt a brigád parancsnoksága. Nem messze innen az útkereszteződésnél már nagyban lövöldöztek; hol mi, hol az ellenség támadott. Életveszélyes volt itt mindenféle közlekedés, és a katonaságon kívül nem is igen merészkedett errefelé senki. (Kivéve három elszánt topolyai menyecskét, akik közül Szalai szerint az egyik már a lövészárkokig is eljutott az urát keresve, a másik kettő meg nem tágitott addig, míg engedélyt nem kapott a parancsnoktól, hogy legalább valameddig a férjével maradhasson.

Egy lőporfüstös márciusi napon mégis bekopogtatott a parancsnokságra néhány polgári személy.

A biljei ifjúsági szervezet tagjai jöttek hozzánk. Egy teli szekér élelmiszert és más egyéb ajándékot hoztak.

Senki sem jegyezte fel a bátor küldöttek nevét. Annyit tudni csak, hogy a biljei lakosok adományát továbbították az ifjak.

És hogy egy levelet vittek haza magukkal, amely így szól:

A biljei USAOJ és az ifjúsági szervezet vezetőségének.

Ifjú elvtársak és elvtársnők!

Szeretettel köszönjük azt a szép ajándékot, amelyet a Petőfi-brigád harcosainak küldtetek. Nagy ennek az ajándéknak az értéke, és százszorta nagyobb az erkölcsi értéke. Mert azt bizonyítja nekünk, hogy velünk van a jugoszláviai magyarság értékes fiatalsága. A mai időben a szónak kevés a hitele. Ma tettekkel szükséges bebizonyítani azt, hogy melyik oldalon állunk. S ti tettekkel bizonyítottátok be, hogy velünk vagytok. Mi itt küzdünk a harctéren, ti otthon küzdjetek. Mindnyájan harcolunk a közös célért, a fasiszmus megsemmisítéséért. S ez a harc biztosítja az igazi, szebb, emberhez méltóbb jövőt a mi és a ti számotokra egyaránt. Ez a harc ad jogot nekünk a szabad élethez.

Nem tudjuk leírni, hogy mekkora erőt adott nekünk a ti cselekedetek. Azért azt üzenjük nektek, hogy harcolni meg ne szűnjete, amíg egy fasiszta lesz ezen a földön. Mi is addig küzdünk rendíthetetlenül, amíg meg nem semmisítjük a szabad emberiség legnagyobb ellenségét, a hitlerizmust. Tito elvtárs vezetése alatt a magyar fiatalság Jugoszláviában megtalálta az igazi utat, amely a szebb jövőbe vezet. Éljen Tito elvtárs, a nemzeti hős. Éljen a magyar fiatalság Jugoszláviában, az USAOJ kötelékében. Éljen a magyar Petőfi-brigád. Halál a fasiszmusra — Szabadság a népek!

1945. március 20.

Bajtársi üdvözléssel a Petőfi-brigád parancsnokságának nevében: Jon-tovics Rudolf politikai biztos...

— Ó, bárcsak előbb jöttek volna, több orvossággal és kötszerrel fel-

pakolva ezek a biljei küldöttek! — sóhajt fel még huszonvalahány év múltán is az eseményekre emlékezve dr. Máriás József, a brigád egykori orvosa.

De mondjuk el előlről az ő emlékeit is a felejthetetlen ütközetről.

— 1945 február első napjaiban vezényeltek át a Baranya jugoszláviai részében állomásozó „Petőfi Sándor” brigádba a X. hadtest Kétújfalu községben levő kórházából. Étlen-szomjan, gyalogszerrel tettem meg az utat a nagy hidegben. Annál jobban megörültem annak, hogy régi ismerősökre találtam az egységben: Cservenák Pállal még Topolyán, az illegális pártmunkában ismerkedtem meg, a brigád biztonsági szolgálatának vezetőjével pedig 1940-ben Zágrábban hadakoztunk együtt a frankovacok ellen.

A brigádorvosi teendőket Hoffman Zoltán orvostanhallgatótól vettem át. Buden Ivo, a brigád egészségügyi előadója lett a főnököm, akinek a helyettese egy szlavóniai magyar lány volt. A járványmegelőző intézkedésekkel megbízott elvtársnőnek is csak a keresztnévére emlékszem; Živkának hívták. A gyógyszerészünk Rauch Gyula volt.

Fekvő betegek és könnyű sebesülteink — húszan vagy harmincan lehettek — a falusi házak agyagpadlójára terített szalmán feküdtek, és a front mögötti szolgáltatások konyhája gondoskodott az ételmezésükről. Önkéntes, rövid tanfolyamon kiképzett ápolónők gondoskodtak tisztán tartásukról, jobban mondvá arról, hogy tisztálkodjanak. Azonkívül különféle teákat főztek.

Gyógyszerek híján ugyanis legtöbbször teát írtunk elő a betegeknek. Lázcillapítót csak ritkán rendelhettem el, szulfanamid-készítményeket meg csak elvétve. Pedig a gyógyszerészünk mindent elkövetett, hogy gyarapítsa a készletünket. Ha mással nem, hát disznószírban elkevert kénből készült rühzsírral.

A betegek túlnyomó többsége ilyen hiányos gyógyszeres kezelés mellett is rövid időn belül leküzdötte a lázat, szinte meglepő gyorsasággal. Ha gyomorfájásra panaszkodott, erősebbre főzött kamillateát itattunk vele. Ha garatgyulladás volt, itta is a teát, meg öblögette is vele a torkát, ha szemkötőhártya-gyulladásban szenvedett, borogatásra használtuk a teát.

Mivel tapasztalatlan orvos voltam, olyasmit is meg kellett tanulnom, amit az egyetemen nem tanítottak. Így például, hogy trachomaganús tüneteket lehet előidézni dohánnyal, lázat kiváltani nyers burgonya evéssel, a szívbetegek lábduzzanatára emlékeztető puffedtséget pedig a végtagok elszorításával. Ilyesmit csak akkor észleltem persze, ha pihenőn volt a brigád, és ráért spekulálni a bőrét féltő katona.

Felülvizsgáltuk továbbá mindazokat, akiket a zászlóaljtorzsek és a

szakaszparancsnokok küldtek, vagy akik önszántukból jöttek azzal, hogy alkalmatlanok harctéri szolgálatra. A brigád ugyanis csaknem teljes egészében önkéntesekből állt, és így a hadseregbe való bevonulásuk előtt odahaza csak felületes orvosi vizsgálaton estek át, vagy még azon sem. Egnéhány beteget ennél fogva a brigád orvosi bizottságának kellett katonai, azaz frontszolgálatra alkalmatlannak nyilvánítania. Ezenkívül kiütéses tifusz elleni védőoltásokat adtunk, és ahol szükség volt rá, megszerveztük a tetvetlenítést.

Így teltek a napok 1945. március 6-áig. Már éjjél előtt hallatszott ekkor az ágyúdörgés. Sötét éjszaka volt még, amikor parancsot kaptunk, hogy a bolmáni templomtér egyik házában rendezzük be a brigád kötözőhelyét.

Beraktuk gyorsan a legszükségesebbet egy homokfutóba, majd Ivo, én és a kocsis elsiettünk a menetoszlopok mellett.

Az ég alján már pirkadt. Bolmánban lángban áll néhány ház, pajta. Menekül a lakosság, bőgő tehéncorda kullog az úton. Átható füstszag. Kísérteties hajnal.

Ráfordultunk a faluba kanyarodó útra. Egyszerre azonban géppuskatűzet kapunk, és ha nem is halljuk a golyó süvítését, a nyomjelző lövedékek fényes csíkjai tanúsítják, hogy az ellenséges géppuskás nem kezdő.

Leugrálunk a kocsiról, és visszafordulunk. Mellettünk haladnak éppen a felderítők. Megmosolyogják a fürgeségünket. Mi is élcelődve válaszulunk nekik, azt kívánva, hogy a csata után valamennyiüket viszontlássuk.

A keresztútnál Kis Ferenc brigádparancsnok és Jontovics Rudolf politikai biztos adja ki az utolsó utasításokat a támadásba lendülő zászlóaljnak. Arra intették a harcosokat, hogy kisebb csoportokban, egymást fedezve közelítsék meg a németeket. Nem volt minden harcosnak lőfegyvere, s ha volt, az is osztrák—magyar, régi orosz, jugoszláv, valamint angol és olasz eredetű. Így nagyon kevés töltény jutott a fegyverekre, mivel a beszerzés szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközött.

A téglagár felé közeledtünk, hogy itt rendezzük be végül is a kötözőhelyet, és látjuk, hogy a petlovac—bolmáni úton jön a II. zászlóalj. Énekszóval, kibontott vörös munkászászlóval és magyar nemzeti színű lobogóval az élen. Szinte lenyűgözött bennünket az az elszánt nyugalom, ami ebből az ütközetbe induló embertömegből áradt.

Ide, erre a téglagári segélyhelyre hozták hordágyakon vagy csak pokrócban a sebesülteket, akiknek a sebet az ápolónő kötözte be még odakint az állásokban. A sebesültvívők tulajdonképpen harcosok vol-

tak, a század, illetve a szakaszparancsnok jelölte ki őket erre a feladatra.

A délelőtt folyamán tíz-tizenöt sebesült jutott el hozzánk, délutánra azonban a számuk már vagy ötvenre növekedett. Ekkor már kocsikon is hordták őket. A faluból ugyanis jórészt kiverték az ellenséget és a zászlóaljtörzsekhez tartozó egészségügyiek szekerekhez juthattak.

Buden Ivo az elsősegélyben részesült sebesültek elszállítását szervezte. A népfelszabadító bizottságok intézkedése folytán a környékbeli földművesek jöttek kocsival, lóval, és néha két nap, két éjjel egyhuzamban, minden zokszó nélkül végezték a sebesültszállítás felelősségteljes és éppen nem veszélytelen munkáját. Eleségről és abrakról is maguknak kellett gondoskodniuk.

Az orvosi teendőket én végeztem. Csak egy ápoló volt mellettem, egy Kis nevezetű szlavóniai fiú, akinek a bátyja szakasz-, majd később századparancsnok lett. Rendkívül ügyesen, szorgalmasan és lelkiismeretesen dolgozott. Az adatfelvételt és a sebesültek nyilvántartását egy alacsony termetű tanító vezette. Olykor Ivo helyettese, az ápolónő is segített, akinek a nevére sajnos már nem emlékszem. Lepedőket, dunahuzatot, törölközőket és asztalterítőket tépett széjjel, mivel kötszerünk nagyon kevés volt. Egy fecskendő és tíz injekciós tűt használtam. A merevgörcs és az üszkösödés elleni gyurumunk, valamint a végtagrögzítéshez szükséges lécek kétségbeejtő gyorsasággal elfogytak. Az utóbbiakat kerítésdeszkából faragott fadarabokkal helyettesítettük.

Három nap és három éjjel alig aludtunk valamit. Olykor dőltünk csak le a szalmára a sebesültek közé. És minket is elleptek a ruhaterek.

Később a német fasiszták támadásakor soraink meginogtak, visszavonultunk, és ezért a brigád elsősegélyhelyét is hátrább kellett helyezni. Petlovacon rendeztük be.

Az elkövetkező napokban is súlyos veszteségeink voltak ellentámadásaink alkalmával, noha most már zsákmányolt fegyverekkel szerelték fel magukat a harcosaink, és a fedezékek építését is megtanulták.

Egy ilyen ellentámadás idején Cservenák Imre politikai biztos egyedül maradt éppen zászlóaljának törzskarából. Még a századparancsnokok jó része is harcképtelenné vált. Tüszős mandulagyulladásal kezeltem Cservenákot, magas láza is volt, mégis kénytelen voltam arra kérni, hogy álljon ismét a zászlóalj töredékének élére és vezesse vissza őket az arcvonalba.

Nagy elkeseredést váltott ki harcosaink körében az ellenség kegyetlenkedése. Egyik támadásuk alkalmával a németeknek sikerült elfog-

niuk az egyik század ápolónőjét. A nevét nem tudom, arra emlékszem csak, hogy vörös volt a haja. Meztelenre vetkőztették a fasiszták, megkínózták és Bolmánban megölték.

Egyszer Kis Ferenc parancsnok is benézett a rendelőkbe. Épp akkor vezettek elébe egy gépfegyverest, aki állítólag indokolatlanul viszsza vonult. Megszidta keményen, főleg mert gépfegyverével így nem fedezte harcostársait, akik emiatt az életüket veszthetik. Büntetésből át kellett adnia a gépfegyvert harcostársának, ő meg kézigránát kapott helyette. Azzal kellett a felderítők társaságában bebizonyítania, hogy bátorságának megingása csak átmeneti gyengeség volt.

Mélyen belém vésődött egyik századunk politikai megbízottjának megárazó és számomra fájó emléke. Vörös hajú, rőt szakállú, középkorú, keménykötésű földműves volt. Súlyosan megsebesült, sok vért veszített. Olyan volt a sebe, hogy az akkori körülmények között a vérzést nem lehetett elállítani. Ha a sebészeti csoporthoz nem dűlőutakon cammogó szekéren, de gyors elsősegély-autón szállíthattuk volna, biztos vagyok benne, hogy életben marad. Így elvérzett, mielőtt még végre lehetett volna hajtani rajta a műtétet.

Ez a sebesült harcos mintha csak megérezte volna, hogy neki már nem lesz rá szüksége, csavart magának egy cigarettát, rágyújtott, és dohányszelencéjét átnyújtotta nekem a világ legtermészetesebb hangján és mozdulatával, úgymond, emlékebe...

A bolmáni csata legvalószínűtlenebb történeteit, igen, egymás hőstetteiről mesélik a résztvevők. Úgy értendő ez, hogy mai szemmel nézve tűnnek hihetetlennek ezek a cselekedetek. Azért is kerülnek ezek az emlékezések az előbbieik végére, hogy a már ismertetett körülményeket is tanúként állíthassuk melléjük.

Azt már a haditudósító közléséből tudjuk, hogy az induláskor a golyózáporban ott állt és hidegvérrel intézkedett Jontovics Rudolf, a politikai biztos. És hogy Cservenák Pál zászlóaljkomisszár néhány bajtársával megrohmozta a gépfegyveres betonfedezéket, amely feltartóztatta az egységet. Szobocsán Mijó másodmagával egy egész rádióleadót zsákmányolt, s a személyzetét is elfogta. Virág-Fekete Ferenc szakaszvezető bátorságát csodálta és Rác Józsefről mesélt, aki a harcokban szerzett golyószórával három ellenséges katonát tett ártalmatlanná. Bánya a hírszerzők vakmerőségét érzékeltette stb.

Nem szóltunk azonban még Kis Jánosról, akinek elestét Cservenák Pál máig panaszolja, és nem ok nélkül.

Lássuk, mit ír róla.

1944 végén a magyarországi Csányoszlón voltunk vendégségben az

itt állomásozó horvátországi magyar egységénél. Ekkor megismerkedtem egy sovány, alacsony századparancsnokkal. Az arcára lettem figyelmes: határozottság és erő sugárzott róla. Ugyanakkor kedves volt és derűs. Keveset beszélt, és bemutatkozásakor is csak ennyit mondott: Kis János. Akkor még nem sejtettem, hogy éppen annak a zászlóaljnak lesz a parancsnoka, amelyben én a politikai biztosi posztot töltöm majd be.

Mondanom sem kell, hogy kellemesen érintett a dolog, mikor megtudtam. Fiatal kora ellenére nemcsak parancsnoka, de szinte apja lett az I. zászlóalj harcosainak. Rendkívül jó munkatársnak bizonyult. Összebarátkoztunk hamarosan, és nem győztem csodálni a magatartását. A szlavóniai Petőfi-zászlóaljban fejlődött igazi partizánna és eszményi vezetővé. Soha nem virtuskodott, de életemben még nem láttam nála bátrabb embert. Sajnos, csak ötven napot töltöttünk együtt.

Első közös feladatunk az a bizonyos hídverés volt a Dráván. Noha még nem ismerte az embereket, mégis azonmód ki tudta választani közülük a legalkalmasabbakat a különleges teendőkre. Az átkelés után szinte állandóan az ellenség állásai között vonult előre a zászlóaljunk egészen a Papuk hegység lejtőjéig, ahol a nagy német támadáskor mi fedeztük a testvéri egységek visszavonulását.

Itt, ezekben a harcokban esett meg Boroviccsal meg Csebes Mihállyal és szakaszával, hogy reggeltől estig étlen-szomjan tartották az állást. Estefelé aztán észrevették, hogy nemcsak előlről, hanem oldalról és hátulról is hullik rájuk a golyóeső. És amikor már feladtak minden reményt, hogy ép bőrrel kikerülnek ebből a pokolból, egyszerre csak közéjük kúszik maga Kis János, a zászlóaljparancsnok.

Ő biz' nem feledkezett meg az embereiről, és nem is futárt menesztett hozzájuk, hanem eljött értük személyesen. És ki is mentette valamennyit a kilátástalan helyzetből. Amikor látta, hogy a németek foszforos lövedékei az árok oldalába csapódnak, és hogy hason csúszva lehetetlen előbbre mozdulni, kiugrott az út közepére és onnan kiáltozott a harcosainak, hogy csak utánam, fiúk, ide nem veret az ellenség.

A bolmáni csata első napján, március 6-án, rohamra vezette az egész zászlóaljat. Szokásához híven itt is az elsők között volt; ugyanezt tette akkor is, ha békésen menetelt az egység. És itt is érte az ellenség golyója. Szívlövést kapott, úgyszólván a szemem előtt bukkott fel tőle...

Apró István, az I. zászlóalj 1. századának politikai biztosa által emlegetett hősök sem csak képletesen hullatták a vérüket a hazáért.

Március hó 18-án a Bolmán mögötti csatornán a Drávára vezető út hídját tartottuk megszállva — emlékszik Apró. — Velem voltak még Pelle Lajos, Rajcsán Pál és még három harcos Kossuthfalváról, és

egy magyarországi petőfista. Délután úgy két óra tájban — miután egész délelőtt kemény és véres közelharcot vívtunk itt az ellenséggel — az előttünk levő erdőből egy sebesült harcos jön ki és közeledik felénk. Egyik kezét a vállára szorítja és tántorog. Amikor a hídhöz ér elvágódik és segítségért fordul hozzánk. Arra kér, kössük be a sebét. Ekkor ismertem csak rá: Málik József volt. A sánc mögé segítették, letéptem az ingemet és bekötöttem a sebét. Majd a csatornapart védelme alatt a legközelebbi kötőzhelyre támogattam lassacskán. A kötőzhely a Bolmán—Petlovac útkereszteződéstől még vagy 500 méterre volt jobbra. Itt már igen sok sebesült várakozott a továbbszállításra. Felismertem közöttük Varga Gábort. Egy szekéren feküdt fejsebbel. Molnár Kelemen is itt várakozott a többiekkel. Panaszkodtak és sajnálták, hogy ennyien elvéreztek az arcvonalban. Szidták a németet, ahogyan csak a szájukon kifért. De nekem nem volt időm a beszélgetésre, siettem vissza.

Idősb Szűcs Imre egy Sándor nevű magyarországi fiút emleget, aki golyószórós volt a szakaszában. Vezetéknevét elfelejtette, azt azonban nem, hogy nekigyürkőzött mindig a harcnak, mint nyáron az aratók. Elborult tekintettel pusztította az ellenséget. Pihenők alkalmából azt is megtudták tőle, hogy miért gyűlöli olyannyira őket. Siklósnál csatlakozott a brigádhoz, miután megszökött a magyar hadseregből. Azon kevesek közé tartozott, akiknek sikerült ép bőrrel hazajutnia a keleti frontról. Bajtársai nagyobbára ott maradtak az orosz hómezőkön. Előrről a Vörös Hadsereg, hátulról meg a hitleri szövetségeseik tüzeltek rájuk. Visszavonuláskor pedig még a sebesült honvédeket is kirángatták a vasúti szerelvényekből a németek; nekik kellett a hely. De még a tankokra sem engedték felkapaszkodni az összefagyott magyar katonákat. Puskatussal verték le a kezüket a járművekről. Sándor most itt a bolmáni csatában állt bosszút a gazokon — mesélte Szűcs, aki különben Banatski Dvornon toborzott önkénteseket a Petőfi-brigádba. A fiatalabbakat — Ács Józsefet, Fehér Józsefet, Kerekes Mihályt és Gyapjas Jánost — visszatartották kiképzésre. Négyen jutottak csak ki a brigádba. Szűcsön kívül Fecskés Imre, Oláh András és Bálint József. A čadjavicai harcok idején szegődtek a brigádhoz. Öten egy karabélyt és öt golyót kaptak. Varga Gábor volt a szakaszvezetőjük. (Szűcs két debelyacsi petőfistára is emlékszik. Hős Andrásra és Tóth Mihályra. Az utóbbi elesett. Több bánáti nem volt vele. A tordaiak, kis-orosziak, magyarcsernyeiek és az ittabéiek tudomása szerint más egységekbe kerültek.)

Farkas József egy gépfegyveres nevét és tettét jegyezte fel. Hajnalodott — írja. Az éj sötétjéből kibukkantak a kis falusi házak. Hideg

★ Ударник

Својом предајом одликована борбена XVI дивизија 1.200 војника убијено и 2.000 заробљено у јуни 1942.

Претњу одликована, одлика и награда за храброст за време је командант Главне штабе НОВ и ПО Војводства Коста Нећковић—адмирал Коста Нећковић—адмирал I, II и IV Војводства бригаде и остали војници од 1.200 војника добровољаца.

Новим припадницима резерве и обилном јаначком војском Главне штабе НОВ и ПО Војводства предано је најхрабријим борбеним XVI дивизија

у нову правдељност АВНОЈ—а српски и немачки војници, У овом случају важе је тога припадника одлика, се је извесно изнети, важе су уредницима новим војска да воју у борбу против комуниста и немачког војводства, те припадници новим војска новим војска су новим војска у тој борби, војска од створила врхунци одлика на до створила врхунци војводства бригаде.

XVI Дивизија проишла је славан пут

Нам што је извршено сачетом одлика одликована борбена XXXVI дивизија, тако су у борби слави XVI дивизије одликовани II: војводства а. г. У Савибу су одликовани војводства борбе XVI дивизије и извршено је предано одлика Народне одликована I и II Војводства бригаде. То се сачетом предаторила у извршеној јединице и борбена слана војска Војводства. То је дивизија дошла је војска до предатора у извршеној предатора 1.200 добровољаца II

важе до извршеног слана, важе су извршеног предатора до одлика се створила војводства борбена војска до извршеног војводства војводства. С извршеном одликована важе су новим борби дошла у извршеном новим Народна—одликована одлика, предатора су новим старе борбе, одлика одлика до извршено, до не извршено и до не извршено своје борбена извршеног ствара у извршено борбена, врхунци борбе, војска Црну Гору, Србију и Срем.

Новим борбама оправдаћемо признање

На извршеном војскама су дам друге, II: војска одлика, важе је обилан до не одликована борба извршено врхунци слана слана до у извршено борбена извршеног новим војскама, а друга у извршено борбена одлика II да не извршено борба извршено слана слана до слана слана важе су војскама одликована другима.

Нам тога слана је извршено слана јединице XVI дивизије до слана слана у извршеном војскама резерву слана, важе су новим борби II: војска,

важе борбена важе на слана извршеног јунаци и слана извршеног Тату у извршеном федеративном јунацима. Важе је извршеном војскама извршено одлика борбена, на важе су извршеног војскама извршено слана слана XVI дивизије извршеног НО О војскама и извршеном извршеном предатора војскама у НОВ војскама извршеног слана слана II: војскама су војскама јединице извршеног а борбена, јединице новим војскама Војводства у извршено борби против федеративном војскама

márciusi szél kergette a baranyai ég szürke felhőit. A lövészárkokban türelmetlen izgalommal lesték katonáink, hogy közeledik-e az ellenség. Egyszer csak halljuk, hogy a bal szárnyon felhangzik az első sorozat, majd a második és a harmadik. Jön az ellenség! Látjuk, hogy futólépésben közelednek. Megkezdődött az elkeseredett küzdelem. A robbanások és becsapódások majd megsüketítenek. Az állást löporfűst borítja el. A 2. század kapja a legerősebb nyomást. A 3. századot a bekerítés veszélye fenyegeti. Szabó Gyula gépfegyveres környörtelelenül ontja a halált. Ő fedezi a 3. század visszavonulását. Az ellenség észreveszi. Aknák robbannak, magasra dobva a földet körülötte. Visszavonulás! — kiált a segítője, Gyula azonban nem hallja. Csak annyit tud, hogy meg kell semmisíteni az ellenséget. Végre visszaszorítottuk őket előbbi állásaikba. Akkor találtunk csak rá a hős gépfegyveresre, akinek a keze még mindig a gépfegyvert szorongatta. Bátor szívét ütötte át az ellenség golyója...

Varga Istvánról, a brigád parancsnokhelyetteséről viszont azt a történetet jegyezték meg a részvevők, hogy a bolmáni csatában egyik kavarodás során egyedül maradt az ellenség gyűrűjében, és azt hitték róla, hogy ottveszett, annál is inkább mert régebbi lábsebe még nem gyógyult be egészen. Valahogyan mégis sikerült neki visszahúzódnia, és a bajtársak örömteljes kérdésére, hogy hol volt, így felelt: „hol vagytok ti?” Ő mesélte el, hogy milyen ravasz körültekintéssel rendezkedett be védelemre az ellenség Bolmánban; többek között ezért nem sikerült az a délelőtti roham. A házak falai alatt ásott magának fedezéket, olyképp, hogy a szobán át biztosította magának az egerutat. Ugyanakkor az aknák sem találhatták el, még ha át is ütötték történetesen a tetőt és a mennyezetet. A német a szobából kiásott lyukban, a fal alatt gubbasztott teljes biztonságban, miránk tüzelve szakadatlan...

Takács Sztévo, Proić Zeljko és Horvát Vidović Mirko egy sovány arcú, középtermetű, kopaszodó férfiúról beszél.

Mindig ott van — emlékeznek rá, ahol a legnagyobb a tumultus. Gépfegyvertészekről gépfegyvertészekig, aknavetőtől aknavetőig kúszik parancsokat osztogatva. Visszaadja a fiúk önbizalmát a legsúlyosabb helyzetekben is, és menten felerősödik a támadás. Előre, elvtársak! — hangzik a kiáltás százak torkából, és szinte erről is tudni, hogy merre jár. Kis Ferenc, a brigád félelmet nem ismerő parancsnoka ez, akinek a vezetésével még a délelőtt folyamán bejutottunk a faluba...

És végül még néhány idézet az egykorú jelentésekből; a bolmáni csata története ez is, nyers katonanyelven, illetve a konstatált fogyatékoságok szempontjából megírva. Egyszersmind a legszomorúbb is va-

lamennyi közül, a bennük lévő s még csak véglegesnek sem mondható, veszteséglista folytán.

Az egyiket március 15-én küldte a parancsnokság a 16. hadosztálynak. (A tartományi pártvezetőség irattára 5554. szám.) Így szól:

A 16. hadosztály telefonon leadott parancsa értelmében 1945. III. 6-án brigádunk felvonult, éspedig: két zászlóaljjal Baranjsko Petrovo Selóból és két zászlóaljjal Lőcs faluból Bolmán falu felé, ahol a 16. hadosztály II. brigádjának kellett volna lennie.

Bolmánba érve a II. brigádtól tájékoztatást kértünk arra nézve, hogy hol vannak az egységeik és hogy mely irányból támad az ellenség. Az említett parancsnokságtól azonban semminemű konkrét értesülést nem kaptunk, azonkívül, hogy az ellenség Bolmán irányában tör előre,

Ezért kénytelenek voltunk visszavonulni a brigád elővédben levő zászlóaljával a Majska Medja-i útkereszteződéshez, a 92. tájékoztatósi pontra. Időközben az ellenségnek sikerült elfoglalnia az egész falut. A 92. tájékoztatósi ponton összehívtuk a III. zászlóalj tisztjeit és az aknavetőöket a támadás megbeszélése végett. Rövid idő múlva gyors aknavetőtüzet nyitottunk, és a zászlóalj ötös rajokban és gépfegyverek segítségével eljutott az első háztömbökig, majd az aknavetővel visszaszorított ellenség a falu déli része felé vonult vissza. Ekkor vetettük be az I. zászlóaljat, amely a falu északkeleti részén haladt előre. Hozánk csatlakozott továbbá az V. brigád egyik zászlóalja is, kelet felől támadva. Sikerült is bal szárnyunkkal elérni a 88. tájékoztatósi pontot, azaz a Djurdjev Dvor irányában levő csatornát. A jobb szárnyon pedig kijutottunk a „C” (cigánysor) jelig. Az éjszaka folyamán, jobban mondva közvetlenül hajnal előtt, az ellenségnek sikerült átkelnie a Barbara-csatornán és Mosztonga—Zverinjak felől támadott ránk, áttörve a frontot a jobb szárnyon, amely nem volt eléggé megerősítve, úgyhogy oldalba kapott bennünket magában Bolmánban.

1945. III. 7-én reggel arra kényszerültünk, hogy erőinket kivonjuk Bolmánból és újra a Medja—Bolmán—Petlovac útkereszteződésnél csoportosuljunk, és hogy ugyanezen a napon 14 órakor a VII. vajdasági brigád támogatásával induljunk újabb rohamra, hogy mindenáron visszafoglaljuk a falut. Visszavertek bennünket, érzékeny veszteségeket okozva a sorainkban. Az éjszaka folyamán erőinkkel megszálltuk a 92. tájékoztatósi ponttól a Majska Medja felé vezető utat, és ezekből az állásokból tatottuk tűz alatt az ellenséget egészen 1945. III. 9-éig. . . Ezen a hajnalon erős ágyútüzet kaptunk, minek folytán egy mögöttünk levő másik brigád egyik zászlóalja rendezetlenül visszavonult, úgyhogy a mi harcosainkat is elfogta a pánik és ők is hátrahúzódtak.

Ily módon az ellenség Majska Medja irányából előretört és a 92. tá-

jékozódási ponton át bejutott az erdőbe. Nekünk az erdő mögött 3—400 méternyire a csatornánál sikerült feltartóztatnunk visszavonuló harcosainkat. Ugyanaznap megrohmoztuk az erdőt (amelybe befészkelte magát az ellenség), és kiszorítottuk őket onnan az útra... De megint vissza kellett vonulnunk a csatornáig, mert az imént említett brigád zászlóalja ismeretlen okokból elhagyta az állásait... Éjszaka parancsot kaptunk, hogy magában Petlovac faluban vessük meg a lábunkat. Előttünk a XII. brigád volt az úttól jobbra, bal kéz felől pedig a VII. brigád. Az ellenség erős nyomásának a XII. brigád engedni kezdett, mire mi egy zászlóaljat vetettünk harcba és még egy századot erősítésként. Az ellenség ismét visszaszorult előbbi állásaiba.

1945. III. 12., 13. és 14-én az egyik zászlóaljunk jobb szárnyával a téglagyárat érinti, bal szárnyával pedig eléri a „K” jelzést (Karačka bara).

A parancsokat szóbelileg adtuk ki. A harcok 1945. III. 6-án reggel kezdődtek. Az egységek elég jól teljesítették a parancsokat, az egyedüli baj az volt, hogy sok tisztünk megsebesült.

190 sebesültünk és 50 halottunk volt. Megsebesült az I. zászlóalj komisszárja, a II. zászlóalj komisszárja, a II. zászlóalj parancsnokhelyettese, a II. zászlóalj helyettes politikai biztosa, a III. zászlóalj parancsnokhelyettese, a III. zászlóalj komisszárja, a III. zászlóalj komiszársárhelyettese, és a különböző századokból összesen még 25 vezető; továbbá a halottak között van az I. zászlóalj parancsnoka, egy tiszt a brigádaparancsnokságról és 11 vezető a századokból.

Az ellenség vesztesége 181 fő, sebesült vagy halott. Közöttük 1 tiszt és 4 altiszt. A foglyul ejtett ellenséges katonákat a III. hadsereg parancsnokságára kísértük.

Két gépfegyverünk vált hasznavehetetlenné az aknatűzben, továbbá 39 puska, 1 angol géppisztoly és 1 aknavető célzószervezete.

Megemlítjük, hogy a harcosok eldobálták olasz mannlicher puskáikat és az ellenségtől elszedett fegyverekkel cserélték fel...

Végül a zsákmányt sorolja fel a jelentés (50 puska, 4 gépfegyver, 3 golyószóró, 11 géppisztoly, 7 revolver stb.) és azt, hogy mintegy 182 000 töltény fogyott el, és több mint 1000 akna.

Az okmányt Kis Ferenc és én írtuk alá.

Egy másik jelentésben, 1945. III. 19-én kelt (A tartományi pártvezetőség irattára, 5556. szám.), arról értesítjük a 16. hadosztály parancsnokságát, hogy a brigád az 51. hadosztály telefonon továbbított parancsa értelmében egy zászlóaljjal és két századdal a Petlovac—Bolmán—Petrovo Selo útkeresztvezérségnél megtámadta az ellenséget. A mieink 100—1500 métert nyomultak előre, és itt beásták magukat,

mivel nem támogatták őket a beígért tankok. Ez az ütközet 18-án 16 órakor kezdődött. Nem tudni az ellenséges erők létszámát. Veszteségeink: 2 halott és 7 sebesült. 850 töltenyt és 460 aknát lőttünk ki.

Ezt a jelentést is helyettes komisszári minőségemben írtam alá Kis Ferenc parancsnokkal együtt.

A harmadik írásbeli beszámoló 1945. III. 29-én, tehát a csata befejezése után készült. (A tartományi pártvezetőség irattára, 5558. szám.) A címzett ebben az esetben is a 16. hadosztály parancsnoksága. Szó szerint ez áll benne:

Az alábbiakban megküldjük a kért adatokat a legutóbbi akciók fogyasztékosságairól és hibáiról.

A brigád parancsnoksága, e hó 28-án megtartott értekezletén, egységeinknek a Dráva bal partján levő hídfőnél lefolyt hadműveletekben való részvétele során a következő mulasztásokat konstataálta:

Véleményünk szerint hiba abból adódott, hogy a körülmények folytán az 51. hadosztály parancsnoksága alá tartoztunk, és emiatt az 51. hadosztály egységeihez mérten másodlagossá vált a mi egységeink részvételének kérdése a harcokban, bár a fenti hadosztály egységeivel szorosán együttműködtünk. Egységeink ezért nem egy esetben szétforgácsolódtak két-három részre, és az egységes vezénylés lehetősége és hatékonysága csökkent, hasonlóképp a kitűzött feladatok végrehajtását sem lehetett kellőképpen ellenőrizni.

További fogyasztékosságok:

A zászlóalj- és század-parancsnokságok, valamint a harcosok kitűnően megállták a helyüket, a parancsnokok azonban nem álltak hivatásuk magaslatán, mert hibásan közvetítették a parancsokat felülről lefelé, ami sok esetben oda vezetett, hogy a zászlóalj, sőt olykor a brigád parancsnokságának tagjai is szakaszvezetői, századparancsnoki teendőket végeztek, mivel nem értelmezték helyesen a zászlóalj-parancsnokságok szerepét, és ezt a csapattest átütőereje is megsínylette. A visszavonulások alkalmából a harcosok helytelenül, csoportosan és rendetlenül vonultak hátra és ezért nagyobbak a veszteségek a kelletténél.

A fenti fogyasztékosságok miatt a zászlóalj-parancsnokságok kiengedték kezükből az egységek irányítását. Ahelyett, hogy parancsokat osztogattak volna, harcosokká és altisztekké váltak.

A felderítő futárszolgálat sem működött kifogástalanul. A századok politikai tisztjei lemaradtak, és nem volt áttekintésük az egységek tevékenységéről. És ebből kifolyólag a többi vezető sem tudott úrrá lenni a harctéri helyzeten. Mindez az akcióegység és az egységes irányítás kárára volt, félreértésekre adva okot a döntő pillanatokban.

Helytelenül és felelőtlenül szervezték meg az élelem- és lőszerellá-

tást. A kapcsolatok hiánya folytán nem lehetett idejekorán megoldani ezt a problémát. Az intendánsok, a beszerzők és a fegyverkészlettel megbízott előadók elégtelen ébersége és felelőtlensége (gyávasága) súlyosbította az ellátás körüli zavarokat. (A topolyai Dognár Antal mesélte ezzel kapcsolatban, hogy szinte a szájpaddásukhoz ragadt a nyelvük az éhségtől, és miután váltást kaptak, visszafelé jövet egy tócsából ittak, félrelökve a víz színéről a békalencsét.) Mulasztások történtek ezenkívül a fegyverzet, különösen a gépfegyverek és a golyószórók őrzése és karbantartása körül, minek folytán előfordult, hogy a fegyver éppen akkor mondott csütörtököt, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.

Az egészségügyi szolgálat példáulan működött, noha az sem volt eléggé szervezett, nem osztották fel megfelelően a feladatokat, ami szintén a felelősség hiányának tudható be. A sebesült elvtársak mentését kihasználva a lógósok és a gyávák is kivonták magukat a harcokból, pánikot keltve a harcosok között.

A minden dicséretet megérdemlő érdemes és kiváló harcosok példája sem jutott kellőképpen kifejezésre. Őket kellett volna ott a helyszínen a sebesült és az elesett vezetők helyébe állítani.

A mi véleményünk szerint ezek voltak a legfőbb fogyatékoságok, amelyek aztán magától értetődően sok más kisebb hibát idéztek elő...

Ezt a jelentést Jontovics Rudolf, a brigád politikai biztosa írta alá egyfelől... A brigád parancsnokának nevét azonban hiába keressük az okmány alatt. Ő is elesett a harcokban.

És most már csak az ütközet leírásának legszebb és a maga nemében szintén tárgyilagos változata van hátra.

Az a szájhagyomány, amelyet a bolmáni csata és az egész brigád köré fontak a múlt évek.

De ennek elmondásával az események elé vágnánk némileg. Hiszen egyelőre kint vagyunk még a fronton, az előző napok benyomásait rendezgetve magunkban. Ami, valljuk be, nem is megy egyikőnnyen.

Itt van mindjárt a brigád első katonájának esete...

Március 21. A Dráva menti erdőségbe szorult ellenség hátvédje ontja ránk a gépfegyvertüzet. Szaporán küldözgeti felénk a veszedelmes aknalövedékeket is. A túlsó partról tompa dörgéssel fenyegetnek az ágyúk. Minden rendelkezésre álló eszközzel fedezni igyekeznek a most már pánikszerűen visszavonuló csapatrészeket.

A jugszláv hadsereg 16. hadosztályának egységei vannak a nyomukban. Csapást csapás után mérnek ránk minden lépésen. Valamennyi fegyvernem bevetésre kerül. Repülőink is szünet nélkül bombázzák az egyre szűkülő hídfőt. A parancs úgy szól, hogy meg kell semmisíteni a fejesztett ellenséget, amelyet feltartóztat a folyó.

A mi brigádunk a Majska Medja—Bolmán alatti térségben támadja őket úton-útfélen. A parancsnokság tagjai is kint vannak az első arcvonalban. Egy Majska Medja közelében levő szálláson tartózkodnak a törzs tisztjei. Még ma is emlékszem a gazdára: Kis Péternek hívták, a feleségét pedig Erzsikének.

Borús márciusi délután volt. Mégis a legszebbek közül való. Erős lövöldözéstől terhes a levegő. A győzelem érzete azonban percről percre erősödik bennünk. Az utolsó utasításokkal sietnek a zászlóaljukba a futárok.

Kis parancsnok elemében van. Telefonon üzeneti parancsnokainak, hogy ne engedjék lélegzethez jutni az ellenséget. Vágjátok el az útját, ne hagyjátok elszökni, agyonverni a bitangot, vesszen mind a Drávába — ordította a gyalgóra.

Nem tudja leplezni örömét, noha a helyzet még komoly. Mit mondasz? — kérdi a drót másik végén levő zászlóaljparancsnoktól. — Hogy jócskán lövöldöznek? Hát ez már így szokás a háborúban. Oda se nézz, nonszokóra vége lesz ennek is. Úgyis meguntuk már, nem igaz?

Leteszi a telefonkagylót és hozzám fordul.

— Jó lenne, ha bemennél a faluba. Intézkedj, hogy minél előbb Lőcsre vigyék a sebesülteket, onnan meg tovább a kórházba. Szobocsán majd itt marad a parancsnokságon. Én kimegyek a zászlóaljba.

Pontosan megjegyeztem, hogy mit mondott. Utolszor hallottam ekkor a hangját.

Jóformán még be sem értem a lőcsi kötözőhelyre, máris hívnak a telefonhoz.

— Halló! Halló! — türelmetlenkedik valaki, amiért nem sietek jobban.

Szobocsán, a brigád törzsfőnöke keres.

— Te vagy az, Baki? — mondja elfulladva. Hallgass ide. Kis elesett. A parancsnok. Halálosan megsebesült. Maradj ott, és várd be, odaviszik kocsin. És gondoskodj a továbbiakról. A harcok még nem szüntek meg, ezért a komisszár meg én nem mozdulhatunk innen.

A vonal megszakadt. Én azonban tovább tartom a kagylót, a fülemre szorítva. Hogyan sebesülhetett meg a parancsnok, hiszen az imént váltam el tőle?! Nem, ez képtelenség. Rosszul hallottam talán — próbálok gondolkozni. — Meg hogy behozzák kocsin és gondoskodjak a továbbiakról. Miféle kocsirol van szó és miről kellene gondoskodnom tulajdonképpen?

Nem tágitok a telefontól. Várom, hogy mondjon még valaki valamit. Talán azt, hogy tréfa az egész, ugye, megjedtéll, öreg fiú? De talán okosabb dolga is akad annak a Szobocsánnak, mintsem hogy ilyesmivel heccelődjön! De senki nem szól, hiába nyomom a hallgatót a fülemhez, hogy szinte belefájdul.

Most én csengetek. Újból és újból. A parancsnokságot hívom Majksa Medján.

Senki sem jelentkezik.

Lecsapom a kagylót és elkáromkodom magam. Hol a pokolban lehetnek? Hogy senki nincs a készüléknél!

Kibotorkálok a helyiségből. Mirjana elvtársnő, a brigád front mögötti részlegeinek politikai biztosa térít magához. Közli velem, hogy jönnek a kocsik a sebesültekkel.

Elmondom neki is, hogy mit mondott a telefonba Szobocsán. Úgy néz rám, mintha nem ismerne. Majd, komisszár létére, sírva fakad. Mondom neki, hogy erre most nincs idő. Intézkedjen inkább a parancsnokságon, hogy rendben legyen minden, az ilyen alkalomnak megfelelően. Majd én gondoskodom a sebesültek tovaszállításáról.

Tíz-tizenkét szekér hozza máris őket. Az egyikén Varga Gábor fekszik fejsebbel. A másikon Vencl Branko, neki a lábát lőtték szét. Má-

lik József felkötött kézzel jön a kocsik mellett. Molnár Kelemen az iránt érdeklődik, hogy hová, melyik kórházba viszik majd őket. Mondom nekik, hogy Batinán át Zomborba mennek.

De látom már Bánya Jánost. Futva tette meg az utat. A szeme látára esett el a kapitány. Ő volt vele, a Figaró, meg Szalai, a haditudósító. A harmadik védelmi vonal mélységében mendegéltek. Időnként egy-egy világító lövedék csapódott a földre. Talán éppen a Dráva-parti fákról lövöldöztek a németek.

— Eredj le az árokba, mert eltalálnak — szólott még oda a haditudósítónak a parancsnok. Majd tréfásan tette hozzá: — Tebelőled csak egy van...

Szalai vagy fogadott neki, és az út menti árokban folytatta útját. A többiek vagy húsz méterre tőle haladtak a szántóföldön.

Egyszerre csak felbukik Kis.

Figaró iratokkal teli kenyérzsákjában akadt meg a golyó, amely megsebezte.

Egy közeli tanyára vitték be. Még élt. Majd feltették egy kocsira, amelynek már jönnie kell...

Lassan közeledik is már a szekér.

Lehajtott fővel vezeti lovait a kocsis. Ügyel, hogy kikerülje a sáros, falusi út gödreit.

Jobbról-balról négy-négy harcos feltűzött szuronnal.

A némaságot csak olykor töri meg a távoli lövöldözés. A Dráva menti erdőseget tisztogatják a mieink az ellenségtől.

Asszonyok, férfiak, öregek és gyerekek álldogálnak a parancsnokság előtt áhítatos csöndben. Gyorsan végigfutott a vészír a falun.

Mirjana, Bánya és én emeljük le a holttestet a kocsiról. Bevisszük a parancsnokság szobájába, és óvatosan az ágyra helyezzük. Kis, mintha aludna, lehuny szemmel fekszik. A sebe nem látszik vérnyom sehol. Egy kis megkékül hely van csak a testén.

Dr. Máriás József diagnózisa azonban nem hagy kétséget, noha még ő is alig tud hinni a szemének. Telefonon jelentették neki is, hogy rög-tön készüljön fel, mert a parancsnok súlyosan megsebesült. Azt hitte, hogy tévedés lehet a dologban, hiszen elvétve hallani most már csak egy-egy lövést. Nagy sietve megindult mégis az arcvonala felé. Útközben, az erdőszélen találkozott a szekérrel, amelyen csukott szemhéjakkal, holtan feküdt Kis Ferenc, a Petőfi-brigád parancsnoka, akinek a jobb veséjét és máját találta el a német orvlövész.

Másfél órával a bolmáni csata befejeződése előtt.

Hogy ki volt Kis Ferenc, jórészt már tudjuk. Lépésről lépésre követtük szinte az utóbbi években, amint a csapatát kísérte Szlavóniától idáig. Régebről csak alig valami tudósítás maradt róla.

1905. augusztus 1-én született Bukovicán, a Podravska Slatina-i járásban. A szülei nincstelen parasztok. Négy elemiit végzett, majd inasnak adták, mint annak idején általában az efféle szegénygyerekeket. A borbélymesterséget tanulta, méghozzá meglehetősen kedvtelenül. Nem volt ínyére, hogy egész életében szappanhabot kevergesen, és ezt tudtára adta nem egyszer az apjának is. Panaszának persze nem volt fogantja, hiszen akkoriban még tanonc sem lehetett mindenki. Fizettek is az inast tartó mesternek, aki pedig még a házimunkát is elvégeztette a gondjára bízott gyerekekkel.

Nagy nehezen mégis felszabadult, majd a hóna alá csapva a szerzőszámját Viroviticán, Podravska Slatinán, majd végül Zágrábban dolgozott, most már nemcsak mint borbély, hanem mint politikai munkás is.

1930-ban tért vissza a falujába. Megnősült és önálló iparos lett. A házasságából egy gyermeke született. A felesége mesélte később, hogy nem nagyon szerették férjét a faluban. Az első naptól kezdve a demokratikus érzelmű mesterekkel tartott. És amikor 1941-ben az usztságok kerültek hatalomra Horvátországban, nehéz napokat élt át Kis és a háza népe. Szinte állandó megfigyelés alatt tartották őt is meg a boltját is. Már a felkelés kezdetén kapcsolatban állt a környékbeli partizánokkal. Titokzatos látogatók jöttek hozzá éjszakánként, vagy ő maradt el valahol reggelizni.

Így volt ez egészen 1942 szeptember végéig. Azon az éjjelen is két elvtárs kereste fel. Nem tudni, miről beszélgettek. De ezúttal Kis is velük ment.

Másnap zárva maradt a borbélyüzlet. Azon nyomban jöttek is az usztságok és faggatták a hozzátartozókat: Hol van Kis, hová ment, mikor jön vissza?

Később kitudódott, hogy partizán. A voćini osztagból üzent az usztságoknak, hogy ne keressék, egy szép napon majd ő fogja a tisztelét tenni náluk.

Ígéretét, mint ismeretes, be is tartotta. A voćini egységből a II. osztagba került. Egy ideig a XVII. brigád, majd a 12. hadosztály intendánsa volt. 1943 augusztusától kezdve pedig a Petőfi-zászlóalj élén látogatta meg Slatinán, Dobrovicon, Pakracban, Požegánál, Našicén, Gorjaniban, Široko Poljén, Okučani környékén, Trnován és másutt az usztságokat, akiknek a neve hallatára is borsódzott a hátuk. Aminthogy a požegai völgyben szétugrasztott cserkeszek is megemlegetik, ha ugyan maradt belőlük hírmondó.

Ekkor már százados, és nem sokkal később a vitézségi érem és a partizáncsillag viselője. 1945. január 1-én a Petőfi-brigád parancsnoka lesz és néhány hónap múltán már nemcsak a cabunai usztasák, de a német tábornokok is kerülik a vele való találkozást.

És most még csak a legnehezebb kérdésre kellene választ adni. Már-mint, hogy milyen ember is volt ez a parancsnok, az olyannyira kérelhetetlen Kis Ferenc? Akitől nemcsak az ellenség rettegett, de a sorainkban is mindazok, akik csak valamelyest is vétettek a fegyelem ellen.

Annyi bizonyos, hogy intim dilemmáit — ha egyáltalán voltak neki — nem emlegette, és elérzékenyedni nem láttam soha.

Vagy egyszer talán mégis?

A baranyai Lőcsön tartózkodott akkoriban a brigád. A márciusi napsütés kicsalta a gyerekeket az utcára. Jó volt az ebéd is; az imént fogyasztottuk el éppen. Jontovics Rudi a Figaróval a szomszédos Ilocskára ment az ottani zászlóaljához. Így hát hárman ültünk a parancsnoki szobában: Kis Ferenc, a parancsnok, Rabić Mirjana, a front mögötti részlegeink politikai biztosa és én. Előttünk az asztalon a kiosztásra váró posta. No meg a Szabad Vajdaság néhány példánya. Csendesesen beszélgettünk.

A kapitány közben ledőlt. Mindig így tett, ha alkalom kínálkozott rá. És nem is nagyon nézte, hová. Ha volt ágy, az ágyra, ha nem volt, akkor egy pad is megtette. Bármikor és bárhol el tudott szundi-kálni, tetőtől talpig felöltözve persze, és még a derékszíjáról sem kapcsolta le a pisztolyt.

— Te, Baki — mondja nekem —, meddig kell még nekünk padon aludnunk?

— Oda se nézz — válaszolom —, a szabadság már az ablakon kopogtat.

Igazad van. Ha eddig vártunk rá, most már csak kivárjuk. Meg aztán nem tudom, ki hogyan van vele, de én már meg is szoktam valahogyan. Elalszom az árokparton éppúgy, mint akárhol. Csak idő legyen rá!

Kényelmesebben elhelyezkedett a deszkán és megkért, hogy olvassak már neki valamit abból az újságból.

Meglepetten néztünk rá mindketten. Eddig ez nemigen jutott eszébe, és azt hittük, hogy most is alszik majd egyet. Sürgősebb dolgunk is akadt volna, mintsem hogy újságot olvassunk.

Mirjana meg is jegyezte:

— Fontos megbeszélőnivalónk van. Jobb lenne, ha úgy vennéd, hogy itt sem vagyunk. Lesz még idő máskor is az olvasásra.

Kis azonban hajthatatlan.

— No nézd csak te, Baki ezt a politikai munkást! Nem érdeklék az újságok. Ne hallgass rá, és olvassál.

Mi mást tehettem, fellapozom a Szabad Vajdaság január 18-i számát és olvasok:

„Levelek a Petőfi-brigád tagjaitól. Topolyáról jelentik. Sinkovics Dezső, akit a kommunisták párt topolyai csoportja küldött ki, hogy leveleket vigyen és hozzon a Petőfi-brigád topolyai harcosaitól, visszaérkezett sok száz levelet hozott magával...”

— Hát ez a Dezső meg kicsoda? — kérdi Kis. Jelentkezett valakinél a brigádban? Egész életemben nem láttam ennyi levelet.

Mirjana válaszol neki:

— Sose akad fenn ezen, drága kapitányom. Fontosabb gondjaid is vannak bizonyára. Azonkívül tudtommal megengedjük a harcosoknak, hogy levelezzenek...

Sőt, mi több, mivel Vajdaság területén akkortájt még nem működött rendszeresen a posta, a brigádpáncsnokság is azon volt, hogy a harcosok futárok útján tartsanak állandó összeköttetést a hozzátartozóikkal.

— Jól van na, húgom. Kérdezni csak szabad. Olvasd csak tovább. — Így Kis.

A másik újság frissebb. Február 27-i. Egyik tudósítása így szól:

„Jönnek a hírek a mi katonáinktól. Jönnek a hírek arról, hogy fiaink megállják a sarat, s hogy viszi, vezet, lelkesíti őket Petőfi halhatatlan szelleme és a magyarság örök szabadságvágya. Jönnek, egyre jönnek a hírek. Ezek a mi fiaink tudják, miért harcolnak. Hogy helyük legyen a nap alatt, a szabad népek szabad közösségében. Le tudnak és le akarnak számolni az ellenséggel, az árulókkal, a gonosztevőkkel. Jönnek a hírek, jönnek a hírek, és kigyullad a láng a szemükben és a szívünk megtelik melegséggel. Előre Petőfi-brigád...”

— Na látod, ez már másként hangzik — mondja Kis. Nézzetek utána, hogy harcosaink az újsággal is levelezzenek és ne csak a családtagokkal. A kedves szülő így is értesülhet a fiáról. Tudom én, hogy aggódnak értük odahaza, hiszen harcolni jöttek a fasiszmus ellen, és nem farsangolni...

— Látom — folytatja a mennyezetet vizsgálva —, hogy te is szoktál írni. Tudom, hogy családos ember vagy, és hogy fiad, lányod partizán. Mirjana is levelez a férjével, aki másutt harcol. Elég baj, hogy nem lehetnek együtt. De hát ez ellen nem tehetünk semmit. Ilyen

itt most a világ. És a többiek is szorgalmasan körmölik a leveleket, még a lövészárokban is. Mondtam is a múltkor az egyiknek: hogyan is van kedved ilyesmire ebben a pokoli lövöldözésben?! Talpra ugrott a gyerek, összecsapta a bokáját és mosolyogva felelt: Van egy kis szabad időm, kapitány elvtárs, és felhasználom írásra. Aludni most úgysem bírnék. Így, írás közben meg nem is hallom, hogy lövöldöznek. Úgy érzem magam, mintha otthon lennék...

Elhallgat, majd szinte magyarázkodva teszi hozzá:

— Hidd el, Baki, néha valósággal bele szeretnék nézni egy-egy ilyen levélbe. Tudom, hogy szeretettel és vágyakozással van teli valahány. Én, tudod, nem szoktam írni senkinek. Nagyon régen, tavaly egyszer Cabuna környékén jártunk a zászlóaljjal és beértünk a faluba. Talán emlékszel is, hogyan sopánkodott a feleségem. Olyan ritkán látlak — mondta —, miért nem írsz néha bár egy pár szót? Bevallom, többször is nekifogtam, de a kezem nem bírja a ceruzát. És egy mondat nem sok, annyi sem jutott az eszembe...

Megint elhallgatott, csöndben elméltünk a sorsunkon egy ideig, majd ismét arra kért, nézzem meg, van-e még valami az újságban a brigádról.

— Na, ez biztosan érdekelni fog — mondom neki. — Felhívással fordultak a lakossághoz, hogy gyűjtsenek ruhát a harcosoknak. Abban nagy a hiány. Minden faluban kezdődjek akció. Mi tudjuk — írja az újság —, hogy a harcosaink értünk harcolnak. A mi nevünkről mosásák le a foltot, a mi jövőnket építik, a mi helyünkért hull a vérük. Azért, hogy emelt fővel foglalhassunk helyet az új Jugoszlávia testvéri szabad népei között...

— Ez már döfi! — kiált fel a parancsnok ismét a régi hangján. A harcosok ruházata csakugyan nem a legjobb. De majd ezen is segítünk. Hiszen van az ellenségnek elegendő. Eddig is tőle szereztük be a javát...

És ezzel végleg a harcokra terelődött a szó ezen a békés kora tavaszi délutánon, amilyenben jó ideig nem volt részünk.

Akkor még nem sejtettük, hogy a Dráva túlsó partján nagyban készülődik már az ellenség. És hogy még az éjjel nekünk is indulnunk kell.

És hogy ez lesz a közben elszunnyadt Kis Ferenc utolsó ütközete.

„Felejtethetlen parancsnokunkat Lócs községben temettük el — írta Jontovics Rudolf a Szabad Vajdaság április 1-i számában. A temetés délután három órakor kezdődött a brigád parancsnokságának udvarán. Utolsó útjára elkísérték a falu lakosai is, akik sok-sok koszorút vittek a sírjára.”

(Lőcsön és Ilocskán pihent a brigád a bolmáni harcok előtt. Mindkét helyen szeretettel fogadták a harcosokat. Nincs messze egymástól a két falu. Lőcsről szépen látszanak Ilocska sorba állított házikói és a fehérre meszelt templomtorony. Igaz, hogy Ilocska a határon túl, a szomszédos országban fekszik, de ez a harcok idején éppenséggel nem gátolta a lakosságot, hogy összeharagadjon. Együtt izgultak azon, hogy helyt áll-e a brigád, különben az ő házaik is szétlőtt erődítményekké váltak, mint a bolmániaké.)

„A brigád zászlóalja feltűzött szuronnyal kíséri a koporsót. A sírbétel előtt felzúgnak a harangok, mintha megüzenték volna a fasisztáknak, hogy ha el is esett néhány szabadságharcos, a helyükre újabb ezrek álltak Tito hősei közül, akik megbosszulják a halottakat.

A sírnál, melyet a templom udvarában ástak meg, a falu papja, egyébként a hősi halált halt parancsnok személyes ismerőse búcsúztatta el a hőst a nép nevében. Megköszönte a Petőfi-brigád és a kapitány hősiességét, mellyel megmentette a falut a barbár fasiszták pusztítástól.

Utána a brigád politikai biztosának a helyettese, Baki Ferenc beszélt, megemlékezve azokról a hőstettekről, amelyeket kapitányunk vezetése alatt vívott ki a brigád... A politikai biztos, Jontovics Rudolf is elbúcsúzott kapitány bajtársától... A parancsnok katonai tudását, elszántságát és bátorságát méltatva...”

S mit mondtak vagy gondoltak magukban a katonái ott a kiásott sírnál, és később, hosszú idők múltán is utolsó köszöntésül parancsnokuknak? Nos, talán tőlük kapta a legnagyobb elismerést a halott kapitány. Dr. Máriás feljegyzései szerint az a hír kelt szárnyra, hogy ha Kis nem esik el, bizonyosan hadosztállyá terebélyesedik a Petőfi-brigád. És mint általában a mende-mondákban, ebben is volt némi igazság. Nemcsak az, hogy ezekben a hetekben már valóban össze lehetett volna szedni egy hadosztálynyi magyar harcost a Népfelszabadító Hadsereg egységeiből. De még inkább az a kívánság volt benne valóságos, hogy ily módon legalább a halála után léptessék elő brigádjuk parancsnokát, akinek a dicsőségében valamennyien osztoztak.

(És itt pihent a templom-udvar ájtatos csöndjében ez a különben nyughatatlan partizánparancsnok 1945. március 22-étől egészen 1965-ig. Ekkor Bolmánba vitték, oda, ahol talán a legboldogabb is volt életében, amikor ezt a falut csapatával elfoglalta. Az elesett harcosok közös sírjába helyezték holttestét, most már valóban örök nyugalomra. Szülőfalujának pedig meg kellett elégednie azzal a szoborral, amelyet a harcosok ottani szövetsége emelt tiszteletére.)

Bolmán felett ismét derült az égbolt — áll egy 1945. március 25-i jelentésben. A III. zászlóalj felváltotta a II.-at a hadállásokban. Az I. zászlóalj 6 órakor Novi Bezdán faluba ment. A IV. zászlóalj a brigád-parancsnoksággal Bolmánban van. 26-án, 27-én és 28-án a helyzet változatlan, csak most a II. zászlóalj van a parancsnoksággal, és a IV. tartja a hadállásokat Bolmántól délkeletre. A napi foglalkozás az I. és a II. zászlóaljban: délelőtt fegyver- és ruhatisztogatás, délután politikai óra . . .

Alkalmunk volt közelebről megismerni a szovjet katonákat is, akik repülőikkel, ágyúikkal és főleg katyusáikkal támogatták egységeinket. Jontovics Rudolf jegyezte le, hogy sokat meséltek a fasiszták oroszországi gaztetteiről, és örültek, amikor szóba hoztuk katyusáik megsemmisítő hatását.

A szovjet katonákat csapataink kulturális munkája érdekelte, majd a komisszárunk meg a Vörös Hadsereg ottani egységeinek propaganda-főnöke megegyeztek abban, hogy előadást rendezünk a szovjet bajtársaknak. És hogy amíg mi megbeszéljük a részleteket, ők alkalmas helyet keresnek a rendezvényeknek.

Az előadás a szovjet himnusszal kezdődött, amelyet vigyázással hallgattunk végig. Orosz nédpalok és jugoszláv partizándalok következtek. Nagy sikerük volt szavalókórusainknak is. De minden számot viharos tapssal jutalmaztak a vendégek.

Befejezésül az orosz parancsnok rövid beszédben köszönte meg katonái és a maga nevében az előadást. Egyebek között a Sztalin és Tito marsall vezetése alatt álló közös harcunk nagy jelentőségéről beszélt, majd szavait Sztalin és Tito éltetésével fejezte be . . .

Délutánonként pedig mi, brigádtisztek megint a parancsnoksági szobában üldögéltünk. Csak most nem Lőcsön, hanem Bolmánban. Meg-

jött a posta is, közötté néhány újság. A Szabad Vajdaság legújabb számai. Csak Kis, a parancsnok nincs többé köztünk.

Varga István a brigád parancsnokhelyettese és Szobocsán Míjvitatkoznak a bolmáni harcokról és azt latolgatják, hogy honnan lőhettek Kisre. Eszembe jut az a március eleji beszélgetés a parancsnokkal és Mirjanával. Félbeszakítom őket, és elmondom, miről tárgyaltunk akkor.

Figyelmesen végighallgatnak, majd Varga megkérdi tőlem, hogy van-e most valami ahhoz fogható olvasnivaló az újságban. Mondom neki, hogy van bizony. Még hozzá olyasmi, amitől tátva marad a szánk. És olvasom is már nekik Subotić ezredes cikkét a Szabad Vajdaság március 29-i számából.

Március elején — írja a tiszt — erős gyalogsági kötelékekkel és tíz motorizált hadosztállyal offenzívába kezdtek a németek a keleti front nyugati szárnyán, Balatontól a Dráváig, azzal a céllal, hogy kijussanak a Dunához, megsemmisítsék a Vörös, a bolgár és a jugoszláv hadsereget. Lényegében a német offenzíva három fő irányban indult meg: Székesfehérvártól dél felé, Nagykanizsától Kaposvár irányában és Donji Miholjac—Eszék térségéből Pécs és a Duna irányában.

A németek nagy reményeket fűztek ehhez az offenzívához, amellyel meg akarták védeni a már közvetlenül fenyegetett Ausztriát és Bécset, és amelytől diplomáciai sikereket is vártak. Meg akarták mutatni, hogy a német erő nemcsak hogy meg tudja állítani a szövetségeseket, de nagyobb vállalkozásokra is képes.

Március hatodikára virradó reggel Bistrince és Dárda között a németek átkeltek a Dráván. Gyors motor- és gumicsónakjaik segítségével sikerült is nagy erőket átdobniuk, noha néhány német századot egységeink a Drávába fullasztottak. A veszteségre való tekintet nélkül folytatták az átkelést és elfoglalták Bolmánt, kitörték az úgynevezett Barbara csatornára és új erők bevetésével eljutottak Új-Bezdanig.

Az első német foglyoknál a következő német nyelvű felhívást találták:

„Katonák!

A haza veszélyben van!

Ütött az óra, hogy megsemmisítsük azokat, akik hazánkat fenyegetik és hogy még egyszer megmutassuk, hogy a német katona legyőzhetetlen!”

A tüzéséggel támogatott erős ellenséges kötelékek el is foglalták Majska Medjét. Pedig repülünk egész nap az ellenséges hídfőállást és az átkelési pontokat támadták. A németek már a baranyai Petrovo Selón voltak. Tizedikén megjelentek a fronton a katyusák. Egy ideig

változatlan a frontvonal, majd 18-án új erősítésekkel továbbvonul az ellenség Torjanciig. Donji Miholjac szakaszán két hadosztálynyi hadsereget sikerül áttenniük a Dráván. A bolgár csapatok és a gyorsan segítségünkre siető vöröskatonák hősie ellenállása azonban megtöri az igyekezetüket, hogy kieroszakolják az áttörést Pécs felé. Tíznapos kemény és elkeseredett harc után az ellenséges csapatok maradványait is visszavetettük a Dráva túlsó oldalára. A németek ember- és anyagvesztése felülmúlt minden eddigit. A harcok folyamán 2500 német tisztet és katonát megöltünk, 4200 megsebesült és 120 foglyul esett. A német egységek csaknem kétharmada harcképtelenné vált. Több mint 50 csónakot és kompot megsemmisítettünk.

Hadseregünk, a szovjet és a bolgár csapatok támogatásával teljesítette azt a feladatot, amelyet Tito és Tolbuhin marsall kitűzött eléje. Tűlzás nélkül állíthatjuk, hogy eddig ez volt a legnagyobb frontális harc, amelyből ifjú hadseregünk részt vállalhatott, és ez még csak növeli a győzelem jelentőségét. Ez volt az első alkalom, hogy megismerhették a modern háborút a maga valóságában, a gyalogság, a tüzérség, a tankok és a repülőök együttműködését. De megismerhették egyúttal a katyusákat és az orosz terepjáró ütegeket is...

Letettem az újságot, és egymásra néztünk.

Szobocsán Mihály jutott elsőnek szóhoz.

— Hát látjátok ti ezt a bandát?! Hogy mire készülödtök! Fogalmunk sem volt, hogy ilyen nagy erővel állunk szemben. Annyi biztos, hogy nagyon sokan voltak... Hát te mit szólsz ehhez, Varga bátyám?

— Csak azt — feleli Varga —, hogy gyerünk most már ki a Drávára. S hozd magaddal ezt az újságot is. Hadd tudják meg a harcosok is, hogy milyen jelentős hadműveletben vettek részt...

Ebből az időből való az a levél is, amelyet húsvéti üdvözlőnek szántak a fiúk és lányok, de a harcok miatt megkéstek vele.

„Keményvágású magyar munkások a halhatatlan Petőfi nevét viselő hős brigád katonái. Rongyos ruhában, lyukas cipőben, de egész szívükkel szabadságharcosok. A dolgozók szabadságáért, testvériségéért, egyenlőségéért harcolnak — írják —, és tudjuk, hogy ez az elnyomás elleni harc utolsó harcunk. Ez az a Petőfi-brigád, amely a Dráva menti harcokban annyira kitüntette magát, és most csak annyit kér, hogy az aláírók nevét közöljék az újságban. Hadd tudja meg mindenki széles e hazában, hogy a Föderatív Demokratikus Jugoszlávia magyarságának fiai is fegyverrel a kezükben harcolnak a szabadság legnagyobb ellenségei, a fasiszta bandák ellen.”

Bolmáni emlékmű (Koszorúzás, 1964. július 4.)

Egy verset is mellékeltek hozzá. Néhány sorára emlékszem:

Lyukas már a cipője és nincsen jó ruhája — Nem fizetett bandita,
de a nép katonája.

A verset Zubelics Antal, Szabolcsi István és Major János írták. A
levél aláírói pedig száztizenheten, valamennyien topolyaiak.

És én is újabbnál újabb levelekkel próbálkozom, de mindhiába. Há-
nyat írtam már, válasz azonban nem jött sem a feleségetől, sem a
többi családtagoktól. Dühös vagyok és megfenyegetem őket, hogy én
sem veszem a kezembe többé a tollat...

Később Novi Sadon szerettem volna találkozni a feleséggel. Az
V. vajdasági pártértekezleten vettem részt a székvárosban. Süket fü-
lekre talált az üzenet, hogy visszatérőben várjon meg az állomáson.

Egy ízben pénzt küldtem neki, 3000 dinárt és 100 pengőt, majd el-
panaszoltam, hogy unom már ezt a propagandamunkát, jobb lenne
nekem ismét a civil szakszervezetben. Ha jössz — írom neki —, csak
a frontot keresd és a 16. hadosztályt. A gyerekekről sem tudok sem-
mit. Szétszóródtunk, és a jó Isten sem szed össze többé bennünket.

Végül most már a szlavóniai körzet népfelszabadító bizottságához
fordulok Eszékre. Kérem a címzettet, értesítsen, hol vannak az enyéim.
Közlöm velük, hogy a feleségem utoljára Lipiken volt egy távíró és
pénztárosi tanfolyamon, majd Gajdobrán látták állítólag. A lányomat
még 1944 júniusában Olaszországba szállították a sebesültekkel. Írt is
onnan néhányszor, az idén azonban még nem jelentkezett.

Nemsokára a válasz is megjött.

Udvarias öt sor.

Sajnos, egyikükről se tudnak semmit.

A sebesültek már rég visszajöttek Olaszországból. Egy részük Belgrád-
ban van, a többi Dalmáciában maradt.

Kilátástalan is minden további igyekezet, hogy megtaláljam őket.

De hogyan is ne lett volna, amikor ilyen lázas nyüzsgésben van az
egész ország. A brigád is feloszlott közben, miután 1945. április el-
sején átszervezték az egész hadsereget. És meg sem állunk most már az
osztrák határig, a menekülő ellenséget üldözve.

Utolszor március utolsó napján sorakozott fel a brigád.

A hangulat mindenesetre ünnepi.

Jelen vannak a 16. hadosztály legmagasabb rangú tisztjei: Marko Peričin-Kamenjar hadosztályparancsnok, Miloš Pajković politikai biztos és mások.

Az egykorú feljegyzések szerint a harcosok lelkesülten hallgatták végig a hadosztályparancsnok beszédét, fegyelmezetten fogadva a bejelentést, hogy ezentúl az újjászervezett, vegyes nemzetiségű vajdasági brigádokban, a szláv testvérekkel vállalva folytatjuk hősi harcunkat.

Hogy mit éreztünk ott a szívünk táján, legbelül?

Hát, először is amolyan háborús hadparancs volt ez, ami ellen nem szokás ágálni, még ha történetesen nem is ért vele egyet az ember.

Azt mondták továbbá, hogy ez is az egyenlőség érdekében történik, mindenfajta megkülönböztetésnek meg kell szűnnie, és az új beosztás az irántunk való bizalom jele is egyben. Előző napon tárgyaltunk erről a brigád összes parancsnokainak, politikai munkásainak és propagandistáinak értekezletén, amelyen a hadosztály politikai biztosa is részt vett.

Ezenkívül mi már most úgyis csak petőfisták maradunk, bárhová is szólít a kötelesség. A szlavóniaiak közül a legtöbben a magyar zászlóaljban kezdték a partizánkodást, a bácskaiak meg csaknem valamennyien a Petőfi-brigádba íratkoztak fel annak idején, oda is vonultak be a topolyai főtérről indulva útnak; így mondják otthon a szülők is, ha megkérdi valaki tőlük, hogy hol van a gyerek, és mi sem titkoljuk az új bajtársak elől, hogy honnan jöttünk, hiszen a bolmáni csata híre mindenüvé eljutott.

De a dalainkban is fennmaradt a brigád emléke, melynek szövegét, a csatatéren költöttük. Megmaradt az bizony végérvényesen, így ének-

lik még napjainkban is, amint az újabb dalgyűjtések is igazolják. E dalok gyűjtője, Király Ernő írja egyebek között, hogy a brigád katonái az apák, az egykori szakszervezeti tagok dalait is a helyzetükhöz idomították. Így lett a „A csitári hegyek alatt” kezdetű népdalból a bolmáni csata „himnusza”:

Baranyai háromszögben a bolmáni csatatéren / Elvtársaink vére folyik szerte a nagy mezőben / Szabad harcos vére pöcsételi ezt a drága földet / Hősen haltak a szabadságért, a népi igazságért...

Vagy itt az a másik nóta, amelyik szintén a brigád emlékét őrzi, és úgy kezdődik, hogy

Szabadharcos idesanyja büszke a fiára / Bátor szívvel halad elő a sok-sok nagy csatába / Fegyverivel sok halált szór ellenség sorába.

Vagy:

Eltárs, a sorsunk rögös úton járni / Emelt fővel várni mégis a jövőt / Tito az elvtárs, ha kiáll az élre / Élünk halunk érte s megvédjük mi őt...

Aminthogy a többi nóta is, a „Megindul a menet”, a „Fekete gőzösnek csattog a kereke”, „Égbe nyúló hegyek alján”, „Eltárs, ma csak még öt perc az élet”, „Már újra zúgnak a fegyverek”, „Nézd a mi hadseregünket, a büszkét” című is, vagy az a „Hogy ha majd mi elmegyünk a nagy csatába mind”, amelyet az amerikai polgárháborúból ismert dallamra énekeltünk azzal a szöveggel is, hogy

Előkelők nem vagyunk és pénzünk sincs elég / Sőt még jól sem lakhatunk, habár ez illenék. / De új világot alkotunk mi éhgyomorra még / S ez a legszebb mesterség. / Élesebb legyél a késnél, / Hangozabb a szenvedésnél, / Mert a munkás másokért él, / És ez a legszebb mesterség! / A munkás itt leéli munka közben életét, / És munkáját nem dicsőíti ház- és bankbetét. / De új világot alkotunk mi éhgyomorra még... (Király Ernő: A vajdasági magyarok forradalmi dalainak nyomában, Belgrád, 1960.) — és még sok más dal zengi a Petőfi-brigád emlékét a háború után is, és így is lesz ez mindaddig, amíg csak énekelnek ezen a tájon.

És az a Bolmán című vers is túlélte a hadsereg átszervezését. A topolyai Dudás Ferenc párttitkár és népbizottsági elnök, a brigád egyik szervezője írta, és évekkel később — 1951 áprilisában — bekerült a Híd c. folyóirat egyik számába is. Dudás szintén önkéntesként nem sokkal az ütközet után járt a csatatéren és költeményének a hőseit is akkor ásták ki az ideiglenes sírokból. A látvány és a helybeliek tanúszkodása ihlette meg, noha egyébként nem foglalkozott versírással. S ha csikorog is helyenként a rím, döcögnek a sorok, a csata hangulatát híven visszatükrözi.

A fejfákat betűzgetve felfedezi, hogy
„Heten fekszenek itt a Petőfi brigádból.
Elestek március hó 14-én.

Meghaltak a népek szabadságáért
Emlékük örökké él.”

— Bizony pajtás! Mi fekszünk itt lenn, heten,
Hét bácskai fenelegény.

Együtt jöttünk és együtt haltunk meg
tavaszelő egy ködös reggelén.

Elmondja a továbbiakban, hogy „nótásan, vidáman jöttek, szemükben virtuosus láng nevetett”, és

Petőfi hitét hoztuk magunkkal,
Jöttünk kiverni Hitler rabló hadát.
S bár rangyosan és tizen egy puskával;
átverekedtünk egy sor véres csatát.

Gúnyoltak bennünket, nevettek rajtunk.
Nevünk lett a „Rongyos brigád”.

Testvér se hitte, mire vagyunk képes —
Míg nem látták a bolmáni Csodát.

Itt szakadt aztán rájuk Hitler hada, „s maguk maradtak vele szemben”:

De jöttek a Dráván át sűrű rajokban,
s mi megfogyva, fáradtan vártuk a reggelt.

Míg nekik a Dráva ontotta a pótlást,
hozta a löszert is, ontotta a fegyvert.

— Visszavonulni! . . . s ballagtunk vissza a ködben.

— Néhány hátvédünk maradjon itt a hegyen!

No, hadd lássuk, ki most a legény!?

. . . s a menetből kiléptünk mi, bugyilisok, heten.

Bizony pajtás! mi heten itt maradtunk.

Ellenünk német ezer és ezer.

De maradtunk mindenre elszántan,
a márciusi ködös reggelen.

Ekkor már volt puskánk, sárcunk is kettő.
Gábor szerezte tőlük, meg a kártyás Ficek.
Leállítottuk a dombra és néztük,
hogy bújnak ki a ködből a szürke köpönyegek.

Jöttek, imbolyogtak előre a réten, —
mi meg csak feküdtünk némán, mereven.
Szinte már a szagukat éreztük,
mikor a Gábor megbökött: — Tüzelj!

Recsegve kezdett köpködni a sárác a ködbe;
ugrált vaslábán, csövén táncolt a láng . . .
s előttünk, mint kukoricatarlón a tök,
hevert egy csomó telitalált „kamerád”.

Bukdácsoltak, tüzeltek, ugráltak összevissza.
Az avaron meg csak szaporodott a szürke gyümölcs.
Az idő úgy látszott, kátyuban rekedt meg,
a nap egy pillanatra mégis kikönyökölt.

Ekkorra már tán százan is feküdtek,
mozdulatlanul a nedves földeken —
és ekkor a napsütötte réten észrevették,
hogy ellenük csak mi vagyunk heten.

Felordítottak gyáva örömmel —
száz irányból szállt a halál felénk
Aztán csend lett. Nem felelt rá senki.
A hét közül már egyikünk sem élt.

S csak a vándorral küldött üzenet ér haza helyettük:

Ha meghallgattad, menj utadra békén . . .
De ha utad Bácskába visz, mondd el Topolyán,
hogyan halt meg itten, itt a domb tövében,
a Petőfi brigádból hét rongyos proletár.

A PETŐFI-BRIGÁD, ama régi március utolsó napján, ott 1945-ben,
semmi kétség, áthelyeződött a legendák világába.